

Ἐσχατολογικοὶ προσανατολισμοὶ
καὶ ἔρμηνεῖς στὴν Ἀποκάλυψη
στὶς παραμονὲς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου
(Ὁ Κώδ. ἀριθ. 639 τῆς Ἱ.Μ. Παντελεήμονος)

ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΑΡΓΥΡΙΟΥ*

Α. Τὸ χειρόγραφο καὶ τὸ περιεχόμενό του

Ἀνάμεσα στὰ πενήντα περίπου γνωστὰ χειρόγραφα, ποὺ περιέχουν τὸ *Περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατείνων* ἔργο Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου, συγκαταλέγεται καὶ ὁ ἑλληνικὸς κώδικας ἀριθ. 639 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παντελεήμονος (Ἄθως)¹. Στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ ἓνα *Χρησολόγιον*, ἢ ἀκριβέστερα, γιὰ ἓνα *Ἀνθολόγιον ἐσχατολογικῶν κειμένων μετὰ σχολίων*, τοῦ ὁποῦ μοῦο τὸ τελευταῖο μέρος (φφ. 104α-154α) καλύπτεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἀγραφιῶτη διδασκάλου. Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ τέτοιου εἴδους *Χρησολόγια* ἀφθονοῦν², τὸ ἐν λόγω χειρόγραφο προσεῖλκυσε ἰδιαίτερα τὴν προσοχή μας γιὰ τρεῖς κυρίως

* Ὁ Ἀστέριος Ἀργυρίου εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς τοῦ Παν/μίου τοῦ Στρασβούργου, Γαλλία.

1. Βλ. SPYR. P. LAMBROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, London, Cambridge University Press, 1900, σ. 408-409.

2. Τὸ πιὸ γνωστὸ καὶ τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰ *Ἀνθολόγια ἐσχατολογικῶν κειμένων μετὰ σχολίων* εἶναι τὸ *Χρησολόγιον* τοῦ Παΐσιου Λιγαριδῆ, τοῦ ὁποῦο σῶζονται δυὸ χειρόγραφα (γιὰ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία, βλ. HIONIDIS H., *Païsius Ligaridis*, New York 1972· Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Εἰσαγωγή στὴν ἑλληνικὴ πολεμικὴ καὶ ἀπολογητικὴ γραμματεία ἔναντι τοῦ Ἰσλάμ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας», στὸ *Νέος Λόγος Ἑρμῆς* 5-6 (2012) 238-239. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀνθολόγιο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Π.Δ. Στεφανίτζης, *Συλλογὴ διαφόρων προρρήσεων*, Ἀθῆναι 1838, στὸ ὁποῖο συναντᾶμε τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ *Ἀνθολογίου* μας. Τὰ μὴ συνοδευόμενα ἀπὸ σχόλια *Ἀνθολόγια ἐσχατολογικῶν κειμένων* (χειρόγραφοι κώδικες καὶ ἔντυπα βιβλία) εἶναι βέβαια πολυάριθμα. Βλ., ἐπὶ παραδείγματι, τὸ *Ἀνθολόγιον τοῦ Ν. Παρπαρίγου* στὴ μελέτη Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Τὸ *Χρησολόγιον* τοῦ Νικολάου Παρπαρίγου ἐκ νήσου Λέσβου», στὸ *Δωδώνη* ΛΗ' -ΛΘ' (2009-2010) 200-236.

λόγους. Ἐν πρώτοις, ὁ κώδικας, γραμμένος στήν πενταετία 1848-1852³, περιέχει κείμενα πού καλύπτουν δέκα περίπου αἰῶνες, ἀπό τήν ἐποχή τῆς ἐμφάνισης τῆς πολιτικοθησκευτικῆς δυνάμεις τοῦ Ἰσλάμ μέχρι τίς παραμονές τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου. Κατά δεύτερο λόγο, ὁ συλλέκτης δέν ἀρκεῖται στήν ἀπλή ἀντιγραφή τῶν κειμένων πού ἐπιλέγει. Δύο μόνο ἀπό αὐτά (Ἔδρα, Ἄνδρέας Σαλός) ἀποτελοῦν πιστό ἴσως ἀντίγραφο ἑνός κάποιου «πρωτοτύπου». Ἀπό ἐκτενῆ σχόλια ἐπίσης στό τέλος τῶν κειμένων συνοδεύονται καί τά δύο στιχουργήματα τοῦ Σεριφίου, ἄν καί εἶναι πιστά ἀντίγραφα τῆς ἔντυπης ἔκδοσης τοῦ 1847 ἢ τοῦ 1849. Σέ ὅλα σχεδόν τά ἄλλα ἔργα ὁ ἀντιγραφέας συντομεύει ἢ ἐπεκτείνει τὸ ἐπιλεγθὲν κείμενο, τὸ παραφράζει, τὸ ἐρμηνεύει καί, κυρίως, τὸ προσαρμῶζει στή δική του ἐποχή καί ἰδεολογία. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ συλλέκτης δέν περιορίζεται στό ρόλο τοῦ ἀπλοῦ ἀντιγραφέα. Ἀπεναντίας, ἡ ἐπέμβαση του στὰ κείμενα τὸν ἀναδεικνύει σὲ συγγραφέα μὲ συγκεκριμένη πολιτικοθησκευτικὴ ἰδεολογία, τὴν ὁποία ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκθέσει, νὰ ἐξηγήσει καί νὰ ἐπιβάλλει⁴. Κατὰ τρίτο λόγο, τὸ ἐγχείρημά του αὐτό, ἀφ' ἑνὸς μὲν μᾶς δίνει μιὰ σαφῆ εἰκόνα τῶν ἐσχατολογικῶν προτάσεων καὶ ἐλπίδων ἑνὸς ὀρισμένου θρησκευτικολαϊκοῦ στρώματος τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας στὰ πρόθυρα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἀφετέρου δὲ μᾶς βοηθεῖ στό νὰ κατανοήσουμε τοὺς μηχανισμοὺς προσαρμογῆς σὲ διάφορες ἱστορικὲς στιγμὲς ἑνὸς καί τοῦ αὐτοῦ ἐσχατολογικοῦ κειμένου, ἑνὸς κειμένου πού εἶχε γραφεῖ σὲ μιὰ καί γιὰ μιὰ συγκεκριμένη ἱστορικὴ στιγμή.

Τὸ χειρόγραφο εἶναι καθαρογραμμένο καί εὐανάγνωστο, μὲ μιὰ ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τὰ στιχουργήματα τοῦ Σεριφίου, γραμμένα στὰ 1847 καί ἀντιγραμμένα στὰ 1749⁵. Οἱ τίτλοι τῶν διαφόρων κειμένων ἢ κεφαλαίων, οἱ λέξεις: *κείμενον, ἐξήγησις, σημείωσις, ὑποσημείωσις, σχόλιον* κ.λπ., καθὼς καί τὸ ἀρχικὸ γράμμα καθεμιᾶς ἀπὸ τίς ἐν λόγω ἐνότητες, γράφονται πάντα μὲ μελάνι κόκκινο. Μὲ κόκκινο μελάνι εἶναι ἐπίσης γραμμένα ὀρισμένα σημεῖα τοῦ κειμένου τοῦ συγγραφέα, ὅταν θέλει νὰ τονίσει κάτι ἰδιαίτερα⁶. Διακοσμητικὰ στοιχεῖα συναντᾶμε μόνο στό ἐπάνω περιθώριο τῶν σελίδων, ὅπου ἀρχίζουν τὰ κείμενα: *Προοίμιον* (φ. 1α), *Σεριφίου Σύνθεμα* (φ. 10α), *Μεθοδίου Πατάρων*

3. Στὸν Σπ. ΛΑΜΠΡΟ, ὅ.π., σ. 408, τυπογραφικὸ ἀσφαλῶς λάθος τοποθετεῖ τὸν κώδικα στὸν XVIII αἰ.

4. Στὸν *Κατάλογο* τοῦ Λάμπρου, ὁ συνθέτης τοῦ πίνακα περιεχομένων ἐκλαμβάνει ὡς ἀνήγοντα στὸν Σερίφιο ὅλα τὰ σχόλια (καί τίς ἐρμηνεῖες;) τοῦ χειρογράφου.

5. Βλ. φ. 9β, 10α, 34α καί 54β

6. Ἐπὶ παραδείγματι, φ. 61α καί 124β.

Πρόφθεγμα (φ. 67α), *Γορδίου Ἑρμηνεία* (φ. 104α) καὶ *Γορδίου Κατὰ Λατίνων* (φ. 140α). Στὸ χειρόγραφο ὑπάρχει μιὰ πρώτη σελίδωση, ἡ ὁποία διακόπτεται πέντε φορές⁷ ἀφήνοντας κάθε φορά δύο ἕως καὶ ὀκτὼ σελίδες λευκές. Τὸ μελάνι καὶ ἡ γραφή τῆς κάθε σελίδωσης ἀντιστοιχοῦν μὲ τὸ μελάνι καὶ τὴ γραφή τοῦ κειμένου. Τὰ παραπάνω δείχνουν ὅτι ὁ κώδικας ἀποτελεῖ συρραφή τεσσάρων ξεχωριστῶν σωμάτων: α) Τὸ *Προοίμιον* (σ. 1-22)· β) τὰ ἔργα τοῦ Σεριφίου μαζί μὲ τὰ κείμενα πού τὰ σχολιάζουν (σ. 1-112)· γ) τὸ *Πρόφθεγμα* τοῦ Μεθοδίου Πατάρων (σ. 1-22), δ) τὰ ὑπόλοιπα ἐσχατολογικὰ κείμενα (Ἀνδρέας Σαλός, Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως, Στέφανος Ἀλεξανδρείας⁸, Λέων ὁ Σοφός, Ἀγαθάγγελος καὶ ἄλλα) μαζί μὲ τὰ δύο κείμενα τοῦ *Συγγραμματος* τοῦ Γορδίου (σ. 1-151)⁹. Οἱ σελίδες α' -η' σχετίζονται μὲ τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔργο. Γράφηκαν, ἀσφαλῶς μετὰ τὴ στάχωση τοῦ κώδικα¹⁰, στὶς λευκὲς σελίδες πού ὑπῆρχαν στὸ τέλος τῶν *Ἀναβαθμῶν*. Ὅσο γιὰ τὸ *Προοίμιον*, πού ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος εἰσαγωγῆς σὲ ὅλα τὰ παραπάνω κείμενα, συντάχθηκε ἀπὸ τὸν συλλέκτη καὶ σχολιαστὴ ἀσφαλῶς ὅταν ἀποφάσισε νὰ τὰ συρράψει σὲ ἕνα τόμο. Πάντως μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ *Προοιμίου* εἶναι ἐπίσης ὁ συντάκτης τῆς παράφρασης καὶ προσθήκης τῆς ἑρμηνείας τοῦ Γορδίου, ὅπως καὶ ὄλων τῶν ἄλλων παραφράσεων, σχολίων, σημειώσεων καὶ ὑποσημειώσεων τοῦ χειρογράφου. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἴδιο πρόσωπο εἶναι ὄχι μόνον ὁ

7. Σελ. 1-22, 1-112, α' -η' , 1-22, 1-151. Βλ. καὶ *Πίνακα περιεχομένων*, στὸ τέλος τοῦ ἀρθρου.

8. Ὁ συλλέκτης, ἀντὶ γιὰ *Χρησιμὸς Στεφάνου Ἀλεξανδρείας, οἰκουμενικοῦ...*, γράφει *Χρησιμὸς Ἀλεξάνδρου, οἰκουμενικοῦ...*

9. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς συνύπαρξης δυὸ κειμένων στὸ *Σύγγραμμα* τοῦ Γορδίου, βλ. εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεώς του, στὸ Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου (1654/5-1729) Σύγγραμμα περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατείνων*, Ἀθήνα, Ἐταιρεία Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, 1983, σ. 12 (τὸ θέμα ἐξετάζεται ἐκτενέστερα στὴν εἰσαγωγή τῆς νέας, ὑπὸ ἐκτύπωση, ἐκδόσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Σύλλογο «Ἀναστάσιος Γόρδιος»).

10. Πράγματι, σὲ 73 συνολικὰ σελίδες τοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἡ τελευταία γραμμὴ ἢ λείπει ἐντελῶς ἢ «κόπτεται» σὲ σημεῖο πού νὰ καταντᾷ μὴ ἀναγνώσιμη. Τὶς ἀποκομμένες αὐτὲς γραμμὲς τίς βρισκουμε στὶς σελίδες α' -δ', μὲ τὴν ἔνδειξη μάλιστα τῆς σελίδας στὴν ὁποία ἀνήκουν. Ὅμως τὰ ἐρωτήματα εἶναι πολλὰ: Πῶς κόπηκαν (μᾶλλον ψαλιδίστηκαν) οἱ γραμμὲς αὐτὲς καὶ πότε; Ποιὸς ἔκανε τὴν ἀντιγραφὴ τους καὶ ἀπὸ ποῦ; Ἀπὸ κάποιο ἄλλο χειρόγραφο; Δυστυχῶς δὲ μπορέσαμε νὰ μελετήσουμε τὸ χειρόγραφο παρὰ σὲ μορφή ψηφιοποιημένη. Πάντως στὸ σημεῖο αὐτὸ (φ. 61β-66β) ὑπῆρχαν ἀρχικὰ 11 λευκὲς σελίδες, οἱ ὁποῖες χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν ἀντιγραφὴ τῶν παραπάνω «ἀποκεκομμένων» γραμμῶν καθὼς καὶ γιὰ μιὰ σειρὰ ἀπὸ 7 σημειώσεις. Ὅλα τὰ κείμενα φαίνεται νὰ γράφηκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι. Νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι παρόμοιο ψαλίδισμα παρατηρεῖται καὶ στὸ κείμενο τοῦ Ἀγαθάγγελου, ὁμως χωρὶς ἀποκατάσταση τῶν ἀποκομμένων γραμμῶν.

συλλέκτης ὄλων τῶν κειμένων ἀλλὰ καὶ ὁ παραφραστής, ὁ σχολιαστής καὶ ὁ ὑπομνηματιστής τους. Σὲ μιὰ κάποια στιγμή συγκέντρωσε ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα σὲ ἓνα σῶμα προσθέτοντας τὸ *Προοίμιο*. Μετὰ τὴν στάχωση κάποιο ἄλλο, λογιότερο χέρι συνέταξε τὸν *Πίνακα περιεχομένων*, τὸν ὁποῖο καὶ καταχώρησε στὶς ὑπάρχουσες στὸ τέλος (φ. 155α-156α) λευκὲς σελίδες. Ἀργότερα, ἓνα νεότερο χέρι (τοῦ Σπ. Λάμπρου ἢ κάποιου συνεργάτη του πιθανῶς) προσέθεσε στὸν ὅλο κώδικα μιὰ νέα, συνεχόμενη τὴ φορὰ αὐτῆ, σελίδωση σὲ φύλλα (φ. 1-156)¹¹.

Στὸν Πίνακα περιεχομένων ποὺ καταρτίσαμε, ἀναγράφουμε σὲ δύο ξεχωριστὲς στήλες τὶς δύο σελιδώσεις. Προσθέτουμε ἐπίσης ἐντὸς [] τοὺς τίτλους ὀρισμένων κειμένων ποὺ παραλείπει ὁ πίνακας περιεχομένων τοῦ χειρογράφου. Ὡστόσο, στὸ *Προοίμιον* καὶ στὰ διάφορα σχόλια ἢ ἄλλες ὑποσημειώσεις, συναντᾶμε καὶ ἄλλα ἐσχατολογικὰ κείμενα, κυρίως ἀποσπάσματα κειμένων, τὰ ὁποῖα ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιώσουν κάποια γνώμη τοῦ συγγραφέα. Τέτοια εἶναι, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ *Βιβλίον Νείλου τοῦ Μυροβλήτου* (φ. 137β), ἀπὸ τὸν *Χρησμόν Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου* (φ.29β, 49β), ἀπὸ τὴν *Βυζαντίδα* (φ. 77α). Τὴν ἴδια λειτουργία ἐπιτελοῦν καὶ μερικὰ ἄλλα κείμενα, ποὺ παρουσιάζονται στὸ χερόγραφο ὡς αὐτόνομα¹². Μέσα στὰ σχόλιά του, ὁ συγγραφέας ἐπικαλεῖται πολὺ συχνὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαθαγγέλου, τοῦ Σεριφίου, τοῦ Ἀνδρέα Σαλοῦ καὶ τοῦ Ταρασίου, ἐνῶ ἐπιτίθεται μὲ δριμύτητα κατὰ τοῦ Νεοφύτου Κausοκαλυβίτη καὶ τῶν Κολυβάδων (φ. 61α), τῆς νεοτερικῆς ἀστρονομίας, τοῦ Καίρη, τοῦ Φαρμακίδη, τῶν διαφωτιστῶν καὶ τοῦ Ὁθωνα, ἐλέγχει δὲ συχνὰ τὸν Ἀναστάσιο Γόρδιο γιὰ τὶς ἀστοχίες καὶ τὰ σφάλματα τῆς ἐρμηνείας του. Θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ *Κατὰ Λατίνων περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος* (φ. 140α-154α) ἀποτελεῖ ἀπλή ἀντιγραφή, ὄχι πάντα πιστῆ, τῶν κεφαλαίων ξη' -π' τοῦ *Συγγράμματος* τοῦ Γορδίου καὶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τοὺς ἐσχατολογικοὺς προβληματισμοὺς τοῦ συγγραφέα μας, ὁ ὁποῖος ὁμως δίνει μεγάλη ἔκταση στὸ τελευταῖο κεφάλαιο (κεφ. π') τοῦ Γορδίου, καταχωρώντας σ' αὐτὸ τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς κατηγορίες τοῦ Ἀγραφιῶ-

11. Βλ. στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου τὸν Πίνακα περιεχομένων. Στὸν Κατάλογο τοῦ Σπ. Λάμπρου ἀναφέρεται ὅτι ὁ κώδικας σύγκειται ἀπὸ 154 φύλλα, δηλαδὴ ἀγνοεῖ τὰ δύο φύλλα τοῦ Πίνακα περιεχομένων.

12. Ἐπὶ παραδείγματι: Ὡδε σημειοῦμεν τοὺς ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν εἰς μονὴν Βατοπεδίου κομισθέντες ἀριθμοὺς (φ.8β) – Ὡδε ἡ σοφία (φ. 26β - 30α) – Περὶ τοῦ δι' ἀστέρων μελανῶν φανησομένου σταυροῦ... (φ. 56β). – Ἀναβαθμὸς ε'. Ἐπὶ τὸν Κύριον ὁ ἐσχηκῶς (φ. 57α-61α).

τη διδασκάλου, και δικές του, έναντίον τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς ἄμεση τουλάχιστον σχέση μετὰ τὴν ἐσχατολογία εἶναι καὶ ὀρισμένα ἄλλα σημειώματα, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ βιογραφικὰ σημειώματα γιὰ τὸν Μεθόδιο Πατάρων (φ. 66β-67β), τὸν Λέοντα τὸ Σοφὸ (φ. 28αβ), τὸν Λέοντα Ἀλλάτιο (φ. 51β) καὶ τὸν Γόρδιο (φ. 154α), ἡ ἱστορικὴ ἀφήγησις τῆς περιόδου ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασι ὡς τὰ 1850 περίπου (φ. 34β-40α), τὸ σημείωμα *Περὶ Σαββατισμοῦ* (φ. 40α-41β) ἢ τὸ ἀναφερόμενο σὲ χειρόγραφο τῆς Κ. Διαθήκης ποῦ ὁ συγγραφέας ἀπέκτησε πρόσφατα (φ. 66αβ).

Τὰ δύο στιχοιργήματα *Περὶ τῆς νήσου Ὑδρας* (φ. 55αβ) καὶ οἱ *Προφητεῖες τοῦ ὄσιου Ἀνδρέα τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ* (φ. 81α-84β) ἀπλῶς ἀντιγράφονται χωρὶς νὰ συνοδεύονται ἀπὸ σχόλια ἢ ἀπὸ κάποια ἐξήγησις. Τὰ ἄλλα κείμενα καταγράφονται συνοδευόμενα εἴτε ἀπὸ σχόλια, ὅπως τὰ στιχοιργήματα τοῦ Σεριφίου (φ. 9α-54β)· εἴτε ἀπὸ ἐξήγησις, ὅπως οἱ προφητεῖες τοῦ Μεθοδίου Πατάρων (φ. 67α-77β), τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρείας (φ. 88α-89α), τοῦ Ταρσίου Κωνσταντινουπόλεως (φ. 85α-87β) καὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (φ. 89αβ)¹³· εἴτε δημοσιεύονται ὑπὸ μορφήν παράφρασις, ὅπως οἱ *Προφητεῖες* τοῦ Ἀγαθαγγέλου (φ. 90α-113β)· ἢ παράφρασις καὶ προσθήκης, ὅπως ἡ *Ἑρμηνεία τοῦ Γορδίου* (φ. 140α-154α). Ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ κείμενα δεσπόζουσα θέση κατέχουν, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ στιχοιργήματα τοῦ Σεριφίου ἐξαιτίας τῶν πλουσίων σχολίων ποῦ τοὺς ἀφιερώνει ὁ ἀντιγραφέας, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὰ κείμενα τοῦ Ἀγαθαγγέλου καὶ τοῦ Γορδίου, γιὰτὶ πάνω σ' αὐτὰ ὁ συγγραφέας μας στηρίζει τὴ δική του ἐρμηνεία στὴν Ἀποκάλυψη.

Τὰ στιχοιργήματα τοῦ Σεριφίου γράφτηκαν τὴν ἐποχὴ τοῦ χειρογράφου μας¹⁴. Στὶς *Ἐπτὰ Ὁδὲς τῶν ἀναβασθμῶν*, ὁ Σερίφιος ἀναφέρει ὅτι παρατήρη-

13. Οἱ τέσσερες αὐτὲς προφητεῖες δημοσιεύονται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Στεφανίτζη συνοδευόμενες ἀπὸ ἐρμηνεία τοῦ Πανταζῆ τοῦ Λαρισαίου (Γιὰ τὶς ἐρμηνείες τοῦ Πανταζῆ, βλ. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse à l'époque turque (1453-1821). Esquisse d'une histoire des courants idéologiques au sein du peuple grec asservi*. Θεσσαλονίκη, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν-Ἐπιστημονικαὶ Πραγματεῖαι 15, 1982, σ. 357-389). Ὁ ἐρμηνευτὴς μας συντομεύει τὴν ἐρμηνεία τοῦ Πανταζῆ, διατηρώντας στὶς γενικὲς τῆς γραμμὲς τὴ σκέψη τοῦ Λαρισαίου λογίου· προσαρμόζει ὁμως πάντα στὴ δική του ἐποχὴ τοὺς χρονολογικοὺς προσδιορισμοὺς καὶ τὰ συγκεκριμένα ἱστορικὰ γεγονότα.

14. Πίσω ἀπὸ τὸ ψευδώνυμο Ι.Π. Σερίφιος ἢ Λακεδαμόνιος κρύβεται ὁ ἱερέας Ἰωάννης Παπαδόπουλος, ποῦ γεννήθηκε στὴ Σέριφο στὰ 1793. Εἶναι συγγραφέας μιᾶς δεκάδας βιβλίων ἀπὸ τὸ 1841 ἕως τὸ 1860 περίπου. Στρέφονται ὅλα γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῆς τελείας καταστροφῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας (Τούρκων, Παπιστῶν καὶ Λουθηροκαλιβίων), ὅπως αὐτὸς τοὺς φαντάζεται, καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ἀνασύστασι μιᾶς νέας χριστιανικῆς βασι-

σε ὁ ἴδιος, τὸν Μάρτιο τοῦ 1843, στὸν οὐρανὸ τὸν *φωτεινὸν δρέπανον*, προμηνύοντα τὰ φοβερὰ γεγονότα τοῦ θερισμού τῶν ἀσεβῶν. Στις 21 Μαρτίου 1848¹⁵ θὰ φανεῖ στὸν οὐρανὸ ἐπὶ 20 μέρες ὁ *διὰ μελανῶν ἀστέρων Σταυρός*, γιὰ τὸν ὁποῖο προφήτεψε ὁ Ἡσαΐας (κεφ. 11)¹⁶. Τὴν ἡμέρα τῆς ἐξαφάνισης τοῦ Σταυροῦ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαὴλ θὰ θερίσει τοὺς ἀσεβεῖς τῆς Κωνσταντινούπολης μέχρι ὥρας ἑνδεκάτης, ὅποτε θὰ φανεῖ *φωτεινὴ στήλη* κατεβαίνουσα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὡς τῆ γῆ καὶ σημαίνουσα τὸ τέλος τοῦ σφαγμοῦ. Ὁ Θεὸς θὰ καλέσει τότε τὸν πένητα βασιλέα Ἰωάννη νὰ ἀναλάβει τὰ σκῆπτρα καὶ νὰ διώξει τοὺς Τούρκους πέρα ἀπὸ τὸ Μονοδένδρι¹⁷. Τὸ στιχούργημα αὐτὸ γράφτηκε στὰ 1847

λείας στὴν Ἀνατολή, πρὶν ἀπὸ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου. Ὁ Σερίφιος εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ καταστροφὴ τῶν τριῶν παραπάνω ἐχθρῶν θὰ ἐπέλθει στὰ 1853, δηλαδὴ 300 χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση, ἢ λίγο ἀργότερα, πάντως πρὶν ἀπὸ τὸ 1869, ἔτος τοῦ τέλειου ἀφανισμοῦ ὄλων τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστοῦ. Τὰ παγκόσμια αὐτὰ γεγονότα θὰ σημαδεύονται διαδοχικὰ ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση στὸν οὐρανὸ κατὰ πρῶτον τοῦ *δρεπάνου τοῦ θερισμού* (1843), πού θὰ προειδοποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἐγγύτητα τοῦ καιροῦ τῆς ἐκδίκησης τοῦ Θεοῦ· ὕστερα τοῦ *διὰ μελανῶν ἀστέρων σταυροῦ* (1853 καὶ ἐπέκεινα), πού θὰ σημαδεύει τὴν ἐναρξὴ τῆς καταστροφῆς· τέλος μιᾶς *φωτεινῆς στήλης*, πού θὰ φανεῖ γιὰ νὰ δηλώσει τὸ τέλος τοῦ θερισμού καὶ τὴν ἐνθρόνιση ἀπὸ τὸν Θεὸ στὴν Κωνσταντινούπολη τοῦ πένητα βασιλέα, τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα εἶναι Ἰωάννης.

Τὶς ἐσχατολογικὲς αὐτὲς πεποιθήσεις τοῦ Ὁ Σερίφιος τὶς στηρίζει σὲ διάφορα ἐσχατολογικὰ κείμενα, βιβλικὰ καὶ ἐξωβιβλικὰ, τὰ ὁποῖα μελετᾷ καὶ ἐρμηνεύει, καθὼς καὶ στὴν ἐκβάση τῶν πραγμάτων, δηλαδὴ στὴν ἐπικρατοῦσα κατάσταση τῆς ἐποχῆς του, θρησκευτικὴ, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, τὴν ὁποία παρακολουθεῖ μὲ πολλὴ προσοχή. Ἡ βεβαιότητά του αὐτὴ καὶ ἡ δριμύτητα τοῦ ἐλέγχου πού ἀσκεῖ συνεχῶς πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις (τόσο ἐναντίον τοῦ Μωάμεθ, τοῦ Πάπα, τῶν Λουθηροκαλβίνων, τῶν θύραθεν σοφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τους, ὅσο καὶ ἐναντίον τῆς ὀρθόδοξης Ἱεραρχίας, τοῦ κλήρου, τῶν μοναχῶν καὶ τῆς διαγωγῆς τους), τὸν ἐκθέτουν στὰ μάτια ὄλων. Φυλακίζεται ἀπὸ τὶς τουρκικὲς Ἀρχές, συκοφαντεῖται καὶ καταφρονεῖται ἀπὸ τὸ ἑλληνορθόδοξο κατεστημένο, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη Ἱεραρχία· γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὰ βιβλία του συναντοῦν δυσκολίες στὴν κυκλοφορία τους καὶ συχνὰ κατάσχονται ἢ ἀπαγορεύονται. Ὁ συλλέκτης μας εἶναι ὀπαδὸς καὶ θαυμαστής τοῦ Σεριφίου καὶ ἡ ἀνάγνωση ἔργων του φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴν συναρμολόγησι τοῦ κώδ. 639.

15. Στὴ συνέχεια τὸ ἔτος 1848, ἔτος τοῦ θερισμού, θὰ μετατεθεῖ στὰ 1853 καὶ ἐπέκεινα.

16. Σὲ σχόλιό του (φ. 56α· βλ. καὶ φ. 45β-47α) ὁ σχολιαστὴς σημειώνει ὅτι τὸ κεφ. 11 τοῦ Ἡσαΐα ἀναφέρεται στὴν πρώτη παρουσία τοῦ Χριστοῦ καὶ στὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς ἴδρυσης τῆς Ἐκκλησίας· ὄχι στὴν καταστροφὴ τῶν ἀσεβῶν καὶ τὴν ἀνασῦστασι τῆς βασιλείας τῶν χριστιανῶν. Στὴ συνέχεια (φ. 56β) παραθέτει κείμενο ἀπὸ τὶς *Διδαχὰς τῶν Ἀποστόλων*, ὅπου περιγράφονται οἱ ἐσχατοὶ καιροί· γιὰ νὰ καταλήξει: « Ἄρα οὖν ὅσοι περιμένουσι ἡδὴ ποίμνην μίαν καὶ μίαν πίστιν πανταχοῦ καὶ βασιλείαν ἐπίγειον, πλανῶνται ὡς γηινόφρονες, καὶ τὰ τοῦ κόσμου φρονοῦντες ματαιολογοῦσι». Ἄλλοῦ (φ. 32β, 55αβ) σημειώνει ὅτι ἡ νέα χριστιανικὴ βασιλεία δὲν θὰ εἶναι παγκόσμια, γιὰτὶ πολλὰ ἔθνη θὰ μείνουν ἔξω ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ πίστι.

17. *Μονοδένδρι* ἢ ἀλλῶς *Κόκκινη Μηλιά*, ὅπου ὁ μαρμαρωμένος βασιλιάς θὰ ἐκδιώξει τοὺς

και αντιγράφηκε στο χειρόγραφο μας στα 1849. Ο στιχουργός δεν μνημονεύει την ανασύσταση της νέας χριστιανικής βασιλείας, αλλά μόνο την ανάσταση των νεκρών και την κρίση. Τις Έπτά Ώδες τις υπογράφει στις 25 Μαρτίου 1847. Σε γενικές γραμμές επαναλαμβάνονται κι εδώ, εν συντομία, όσα λέχθηκαν στους Άναβαθμούς. Μόνο πού η Ζ΄ Ώδή αναφέρει ότι στον ὄγδοον ἀριθμόν (αἰῶνα) «δοξάζεται ἔθνος ὀρθῶν χριστιανῶν», ὅπως τὸ προλέγει ἡ θεία Γραφή καὶ δὴ ἡ Ἀποκάλυψη. Τὸν ἴδιο ὅμως αἰῶνα γίνεται καὶ ἡ «κατάκρισις ἀσεβῶν», δηλαδή ἡ συντέλεια.

Στὸ χειρόγραφο μας, ὅπως εἶπαμε, τὰ δύο παραπάνω στιχουργήματα τοῦ Σεριφίου συνοδεύονται ἀπὸ σχόλια τοῦ συλλέκτη καὶ ἀντιγραφέα τους (φ.26β-31α, 32β, 34β-54β), τὰ ὅποια, ἐπειδὴ γράφτηκαν δύο μὲ τέσσερα χρόνια ἀργότερα διαφέρουν, αἰσθητὰ ὡς πρὸς τὶς προγνώσεις τῶν μελλόντων γενέσθαι, ἰδιαιτέρως τῶν χρονολογικῶν προσδιορισμῶν¹⁹. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων, ὁ σχολιαστής ἀναφέρει πολλὰ ἱστορικά γεγονότα καὶ πρόσωπα²⁰, χωρὶς ὅμως νὰ δίνει πάντα ἡμερομηνίες καὶ μάλιστα ἀκριβεῖς. Ἐπιμένει ἰδιαίτερα στὸν τρόπο ἀναρρίχησης τοῦ Ὁθωνα στὸ θρόνο τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ πῶς ὁ Θεός, ἐξαιτίας τῆς ἀντιορθόδοξης κυβέρνησής του, θὰ ματαιώσει τὰ σχέδιά του νὰ αὐξήσει τὸ ἑλληνικὸ βασίλειο καὶ θὰ τοῦ πάρει τὸ σκήπτρο γιὰ

Τούρκους μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Πόλης. Βλ. ΡΩΜΑΙΟΣ Κ., «Ἡ Κόκκινη Μηλιά τῶν ἐθνικῶν μας θρόνων. Προβλήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν καταγωγή της», στὸ *ΕΕΒΣ* 28 (1953) 676-688· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ἡ Κόκκινη Μηλιά», στὸ *Σύμμεικτα*, Ἀθήνα 1979· ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΣΤ., «Ἀπὸ τὴν Κόκκινη Μηλιά στὸ κόκκινο μῆλο», στὸ *Σύγχρονα Θέματα* 93 (2006) 59-70.

18. Τὴν ἀνάσταση τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὸν ρόλο τοῦ πέννητα βασιλέα Ἰωάννη τὰ περιγράφει ἐκτενῶς ὁ Σερίφιος σὲ ὅλα του σχεδὸν τὰ ἔργα.

19. Ἐπὶ παραδείγματι, σύμφωνα μὲ νεότερους ἀριθμητικούς ὑπολογισμούς, ὁ θερισμὸς θὰ λάβει χώρα τὸ 1853 καὶ ἐπέκεινα ἢ καὶ μετὰ τὸ 1855. Ἡ λέξη ΟΘΩΜΑΝΟΣ δίνει τὸν ἀριθμὸ 1290 πού δηλώνει τὴ χρονικὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων (Ἰσλάμ). Ἐπίσης, μὲ διαφορὲς ἀριθμητικούς ἀκροβατισμούς ὁ σχολιαστής ἀποδεικνύει ὅτι τὰ 3,5 ἔτη, οἱ 42 μῆνες καὶ οἱ 1260 ἡμέρες-ἔτη τοῦ Δανιὴλ καὶ τῆς Ἀποκάλυψης καταλήγουν στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Μὲ παρόμοιες ἀκροβασίες καταλήγει καὶ στὸ συμπέρασμα ὅτι, ὕστερ' ἀπὸ σύντομη βασιλεία τοῦ Μετζίτ (1839-1861), γιοῦ τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ (1808-1839), τὰ σκήπτρα τῆς Ὁθωμανικῆς βασιλείας, ὅπως καὶ τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνα, θὰ παραδοθοῦν (μετὰ τὸ 1853) στὸν πέννητα βασιλέα Ἰωάννη, πού θὰ βασιλέψει ἐπὶ 55 χρόνια.

20. Τὴ Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου (1827), τὴ βοήθεια τῶν Ρώσων πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους λαούς, τὸ θάνατο τοῦ Μαχμούτ Β΄ (1839), τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη (1821), τὸν Ἰάκωβο Ρίζο Νερούλο, τὸν Καποδίστρια, τὸν βασιλέα Ὁθωνα, τὸν Νεόφυτο Καυσοκαλυβίτη καὶ τοὺς Κολυβάδες, καὶ πολλοὺς θύραθεν σοφοὺς, ὅπως τὸν Κοπέρινικο, τὸν Βολταῖρο, τὸν Φαρμακίδη, τὸν Καῖρη καὶ ἄλλους.

νά τὸ δώσει στὸν πένητα βασιλέα²¹. Παρατηροῦμε ὅτι ὅλα τὰ γεγονότα μέχρι τὸ 1852 (ἴσως καὶ μέρους τοῦ 1853), ἀναφέρονται ὡς «πεπερασμένα», ἔστω κι ἂν ἡ Ἁγία Γραφή, ἢ κάποιο ἐξωβιβλικὸ ἐσχατολογικὸ κείμενο, τὰ ἔχει «προαγγεῖλει». Ἀντίθετα, ὅλα τὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1853 καὶ ὕστερα ἐκλαμβάνονται ὡς «μέλλοντα γενέσθαι» καὶ ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τους εἶναι αὐθαίρετος καὶ ἀκροβατικός. Ἐπομένως τὰ σχόλια αὐτὰ γράφτηκαν στὴ χρονικὴ περίοδο 1849-ἀρχὴς τοῦ 1853²². Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ παρακάτω σημείωμα (φ. 8β· βλ. καὶ φ. 42α), γραμμμένο σὲ λευκὴ ἀρχικὰ σελίδα: «ᾧ ὦδε σημειοῦμεν τοὺς ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν εἰς μονὴν Βατοπεδίου κομισθέντας ἀριθμοὺς, οἱ ὅποιοι, ὡς εἶπασιν, εὗρισκονται εἰς ἓνα κίονιον παλαιὸν. Ἐκομίσθησαν δὲ κατὰ τὸ 1846:

δεύτερον	πρῶτον
1833	1797
1	1
β 8	7
3	9
3	7
—————	
1848	1821
ἔγινε	ἔγινεν ἡ ἐπανάστασις
1 ἡ ἐπανάστασις	1
8 τῆς Εὐρώπης	8
4	2
8	1
—————	
1869	1833
μέλλει	ἐστέφθη ὁ Ὅθων
ἀπωλεσθῆναι	τῆς Ἑλλάδος
τὸ ὀθωμανικὸν κράτος» ²³ .	

21. Τὰ περὶ Ὅθωνα περιγράφονται ἀναλυτικότερα στὸν Ἀγαθάγγελο, τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφέας ἐρμηνεύει ἐδῶ (φ.34β-41β) ὅλο τὸ 10ο κεφάλαιο καθὼς καὶ ὀρισμένα ἄλλα ἀποσπάσματα.

22. Στὸ τέλος ὅλων αὐτῶν τῶν σχολίων (φ. 54β) διαβάζουμε: «ᾧ Κύριε, σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν. αωμθ'», φράση γραμμμένη ἀπὸ τὸ ἴδιο χέρι καὶ μὲ τὸ ἴδιο μελάνι.

23. Τὸ σημείωμα ἀναδημοσιεύει καὶ ὁ Κατάλογος τοῦ Λάμπρου. Ὁ Θεοδώρητος Ἰωαννίνων μεταχειρίζεται μιὰ ἀνάλογη ἀρίθμηση στὴν ἀνάπτυξή του τῆς θεωρίας τῶν ἀριθμῶν (βλ. Α.

Μετά τὰ κείμενα τοῦ Σεριφίου καὶ τὰ σχόλιά τους, ὁ κώδικας 639 περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ἐκτενὴ παραλλαγή τοῦ *Προφθέγματος* τοῦ Μεθοδίου Πατάρων συνοδευόμενα ἀπὸ ἐξήγησιν· ἀκολουθεῖ δὲ ἡ ἀντιγραφή σὲ γλώσσα ἀπλή τοῦ κειμένου μιᾶς σύντομης παραλλαγῆς τῆς *Προφητείας τοῦ ὀσίου Ἀνδρέα τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ*²⁴. Τὰ δυὸ αὐτὰ κείμενα ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου: ἐμφάνιση τῶν Γῶγ καὶ Μαγῶν καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, ἐξαφάνισή τους, δευτέρα παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἀνάστασις τῶν νεκρῶν καὶ κρίσις. Ὁ σχολιαστής μας θὰ τὰ χρησιμοποιήσῃ πολλὰ φορὲς καὶ κατὰ κόρον, τόσο στὴν παράφρασή του τοῦ Γορδίου ὅσο καὶ σ' ἐκείνῃ τοῦ Ἀγαθάγγελου. Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα δὲν παρέχουν χρονολογικοὺς προσδιορισμοὺς πού νὰ ἐνδιαφέρουν τὸν σχολιαστή μας. Τὰ σχόλιά του ὅμως ἐπανέρχονται στοὺς χρονολογικοὺς προσδιορισμοὺς, χωρὶς βέβαια ιδιαίτερη ἐπιτυχία καὶ τὴ φορὰ αὐτή, ἀφοῦ οἱ ἀριθμοὶ του ἀλλάζουν συνεχῶς²⁵. Ὅμως ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἡμερομηνιῶν καθιστᾷ δυσκολονόητη, ἂν ὄχι ἀκατανόητη, τὴ διαδοχὴ τῶν γεγονότων: Μέλαις

ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὁ.π., σ. 482-483). Εἶναι δὲ φανερό ὅτι οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δὲν «ἐκομίσθησαν» τὸ 1846 ἀλλὰ μετὰ τὸ 1848 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1869, ἀφοῦ μόνο ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς (1869) δὲν ἀληθεύει ἱστορικά. Ἄλλωστε δὲν ἐντοπίσαμε τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς σὲ κανένα χειρόγραφο τῆς I.M. Βατοπεδίου. Ὅμως στὸν Κώδ. ἀρ. 145, φ. 146α, τοῦ ἔτους 1796, διαβάζουμε ἕνα ἄλλο σημεῖωμα: «Βουλομένων ποτὲ τῶν Ἰουδαίων ναὸν τινα παλαιὸν ἀνακαινίσαι, οὔτινος ἐν θεμελίοις εὗρέθη τις λίθος χρυσοῖς γεγραμμένος γραμμασιν, ἄπερ εἰσὶ ταῦτα:

ἐν ἔτει 1790 γενήσεται πόλεμος καθ' ὅλα τὰ μέρη

1791 ὁ Πάπας τῆς Ρώμης τελευτήσει ἐν λάκκῳ τινὶ

1792 πόλεμος παγκόσμιος

1793 σεισμὸς παγκόσμιος

1794 σεισμὸς καὶ λιμὸς παγκόσμιος

1795 εἰς τρία μέρη ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἀφρική καταλυθήσονται

1796 ἀναστήσεται μέγας βασιλεὺς, ὅστις πολεμήσει ὅλους, ὀνομαζόμενος Πογωνάτωρ

1797 ἅπας ὁ κόσμος ἐνωθήσεται εἰς ὁμοπιστίαν

1798 ἅπασα ἡ οἰκουμένη γενήσεται ἐν θλίψει καὶ λύπῃ

1799 ἀποκαλύψει ὁ Κύριος τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, ἵνα λατρεύσωσιν αὐτὸν καὶ ὑμῶσι πάντες.

Ἄντεγράφη ἐναυῦθα, οὐδ' ἄλλο τι ἄλλ' ἢ περιεργείας χάριν.

1796 Φεβρουαρίου ια' ». Κατασεύασμα κι αὐτὸ τῆς φαντασίας κάποιου μοναχοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναθετεῖ στὸν Παῦλο Α΄, διάδοχο τῆς Μεγάλῃς Αἰκατερίνης († 1796), τὸ ἔργο τῆς ἀνάστασης τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας.

24. Οἱ ἐκδόσεις τῶν δυὸ αὐτῶν κειμένων εἶναι πολλὰ καὶ σὲ διάφορες παραλλαγές. Βλ. Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Τὸ Χρησολόγιον τοῦ Νικολάου Παρπαρίγου...», ὁ.π., ὑπόσημ. 16 καὶ 22.

25. Σὲ πολλὰ σημεῖα μάλιστα (π.χ. φ. 39α, 101β κ.ά.) μὲ παλαιότερη χρονολογία διαγράφεται καὶ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ἄλλη.

σταυρός²⁶, μέγας θερισμός τῆς ἐκδίκησης τοῦ Θεοῦ στήν Κωνσταντινούπολη καί βασιλεία τοῦ Ἰωάννη, ἔξωση τοῦ Ὅθωνα, ἀπελευθέρωση τῆς Ἱερουσαλήμ, τελεία καταστροφή τῶν Τούρκων, τῶν αἰρετικῶν καί ὄλων τῶν ἁμαρτωλῶν, ἴδρυση τῆς νέας χριστιανικῆς βασιλείας, ἐμφάνιση τῶν Γῶγ, Μαγῶγ καί τοῦ τρίτου Ἀντιχρίστου, ἐξαφάνισή τους, παράδοση στοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους τοῦ χριστιανοῦ βασιλιᾶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καί τοῦ διαδήματός του, τέλος τοῦ κόσμου, ἀνάσταση ὄλων τῶν νεκρῶν (δεύτερη ἀνάσταση), δευτέρα τοῦ Χριστοῦ παρουσία καί Κρίση. Ἡ διαδοχή τῶν γεγονότων εἶναι σταθερή, σχεδόν πάντα, ὄχι ὅμως καί ὁ χρονολογικός προσδιορισμός τους. Στήν πραγματικότητα, ἀντί νά δώσει ἀπαντήσεις, ὁ σχολιαστής μας δημιουργεῖ κάθε φορά νέα ἐρωτήματα.

Ἡ ἐρμηνεία τῆς *Προφητείας* τοῦ πατριάρχου Ταρσίου μᾶλλον θολώνει παρά διευκρινίζει τὰ πράγματα. Ἄς σημειωθεῖ καταρχάς ὅτι ὁ σχολιαστής μᾶς δίνει ἕνα κείμενο σέ γλώσσα πῶς ἀπλή ἀπό τή γλώσσα τοῦ κειμένου τοῦ Στεφανίτζη²⁷. Ὅμως ἡ διαίρεση τοῦ κειμένου σέ παραγράφους εἶναι ἡ ἴδια καί στίς δύο περιπτώσεις (στόν κώδικα 639 παραλείπονται μερικῆς φράσεις). Ἀπεναντίας ἡ ἐξήγηση τοῦ σχολιαστή μας εἶναι πολὺ πῶς σύντομη. Ὡστόσο στίς γενικές τους γραμμές οἱ δύο ἐρμηνεῖς δέν διαφέρουν οὐσιαστικά· διαφορὰ πα-

26. Πάντως ὁ διὰ μελανῶν ἀστέρων Σταυρός, πού δηλοῖ τήν ἔναρξη τῶν ἐσχατολογικῶν γεγονότων, θά ἐμφανιστεῖ τὸ 1853 καί ἐπέκεινα (1854 ἢ 1855), καί τότε θά γίνει ὁ θερισμός στήν Κωνσταντινούπολη καί ἡ ἐνθρόνιση τοῦ πέντη βασιλέα Ἰωάννη, ἀφοῦ οἱ Τούρκοι θά βασιλέψουν στήν Πόλη ἐπὶ 400 χρόνια (1453+400=1853) ἢ καί μέχρι τὸ 1890 (600+1290). Ὁ Ἰωάννης, στόν ὁποῖο θά δοθεῖ ἐπίσης τὸ σκήπτρο τοῦ Ὅθωνα, θά βασιλέψει ἐπὶ 55 ἔτη. Στὰ 1862 θά ἀπελευθερωθεῖ ἡ Ἱερουσαλήμ, ἀφοῦ ὁ διωγμός τῆς Ἐκκλησίας στήν ἔρημο θά διαρκέσει 1262 ἡμέρες ἢ 42 μῆνες ἢ τριάμισον χρόνια (1262+600=1862). Στὰ 1869 θά ἐπέλθει ἡ τελεία καταστροφή τῶν Τούρκων καί ὄλων τῶν αἰρετικῶν καί ἁμαρτωλῶν πού δέν θά ἔχουν μετανοήσει. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἐξάγεται ἀπὸ τὴν περιεργὴ ἄθροιση: 1848+1848. Μετὰ ταῦτα, στὰ 1890, ἀρχεταί ἡ νέα βασιλεία τῶν χριστιανῶν, ἡ χιλιετής βασιλεία (πρώτη ἄλωση τῆς Ἱερουσαλήμ+Ὅθωμανός: 600+1290). Κι ἐφόσον αὐτὴ θά διαρκέσει ὄχι 1000 ἀλλὰ 100 χρόνια (ἢ καί 50), τὸ ἀνοιγμα τῶν πυλῶν τοῦ Βορρᾶ καί ἡ ἐμφάνιση τῶν Γῶγ καί Μαγῶγ πρέπει νά τοποθετηθεῖ στὰ 1990 (ἢ στὰ 1940) καί ἐπέκεινα. Οἱ μαροὶ αὐτοὶ λαοὶ θά κυριεύσουν ὅλο σχεδόν τὸν κόσμον καί τότε θά ἐμφανισθεῖ ὁ τελευταῖος Ἀντιχρίστος γιὰ νά δώσει τὴ μεγάλη μάχη καί νά καταστραφεῖ ἀπὸ τὴ δίστομη τοῦ Χριστοῦ ρομφαία μαζί μὲ τοὺς λαοὺς τῶν Γῶγ καί Μαγῶγ πού τὸν στηρίζουν. Τότε ὁ βασιλεὺς τῶν χριστιανῶν θά ἔλθει στὰ Ἱεροσόλυμα καί ἀφοῦ βασιλεύσει στήν πόλη τὴν ἁγία ἐπὶ 10,5 ἔτη θά παραδώσει στοῦ Θεοῦ τὸν Τίμιον Σταυρὸ καί τὸ διάδημά του. Ὅμως ποὺς θά εἶναι ὁ βασιλεὺς αὐτός; Ὅχι βέβαια ὁ Ἰωάννης. Καί ποῖα ἡ ἀκριβὴς χρονολογικὴ συνάφεια μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τῶν ἐσχατολογικῶν γεγονότων; Τὸ πρόβλημα τοῦ σχολιαστή εἶναι διπλό: ἡ ἀπαρχὴ τῆς κάθε χρονολόγησης, ἡ διάρκειά της.

27. Π. Δ. ΣΤΕΦΑΝΙΤΖΗΣ, *Συλλογὴ διαφορῶν προρρήσεων*, ὁ.π., σ. 68-87.

ρουσιάζουν στην έρμηνεία της έκβασης τῶν πραγμάτων, τῆς πολιτικῆς κατάστασης τῆς ἐποχῆς τους καὶ στοὺς χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς²⁸. Διαπιστώνουμε δηλαδή ὅτι ὁ σχολιαστὴς ἐρμηνεύει τὴν προφητεία μὲ βάση τὴν πολιτικὴ κατάσταση τῆς ἐποχῆς του, τῶν παραμονῶν δηλαδή τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, καὶ αὐτὰ τὰ γεγονότα καθορίζουν καὶ τοὺς διάφορους χρονικοὺς προσδιορισμοὺς του.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς διαπιστώνουμε καὶ στὴ σύγκριση μεταξὺ τῆς ἐρμηνείας τῆς *Προφητείας* τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρείας πού ἐκπόνησε ὁ Πανταζῆς ὁ Λαρισαῖος καὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ σχολιαστῆ μας. Ὁ Πανταζῆς ἐφαρμόζει ὅλη αὐτὴ τὴν προφητεία στοὺς ρωσοτουρκικοὺς πολέμους τῆς ἐποχῆς του (1768-1792) μὲ ἐπίκεντρο τὸν σουλτάνο Σελῆμ Γ' (1789-1807), προσδιορίζει δὲ τὸ τέλος τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας γιὰ τὸ 1792²⁹. Γιὰ τὸν σχολιαστὴ μας ἀντίθετα ἡ προφητεία ἀναφέρεται στὴν ἐποχὴ του καὶ τὸν σουλτάνο Μετζίτ (1839-1861), τοποθετεῖ δὲ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων στὴν περίοδο 1853-1869. Κατὰ τὰ ἄλλα ὁ ἐξηγητὴς μας φαίνεται νὰ ἀκολουθεῖ κι ἐδῶ, στὶς γενικὲς τῆς γραμμῆς, τὴν ἐρμηνεία τοῦ Πανταζῆ.

Τὰ δύο παραπάνω κείμενα κάνουν βέβαια λόγο γιὰ τὸ ξανθὸν γένος, δηλαδή τὸ βασίλειο τῆς Ρωσίας πού πολεμᾷ κατὰ τῶν Τούρκων, ἔρχεται ἀρωγὸς στοὺς σκλαβωμένους χριστιανοὺς καὶ θὰ τοὺς βοηθήσει νὰ ἀπελευθερωθοῦν. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χρησιμοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, *Βύζαντος αὐλή*, γίνεται ἕνας ἀληθινὸς ὕμνος στὸ ξανθὸ γένος, τὸν ἀπελευθερωτὴ τῶν ὀρθοδόξων. Στὴν Κωνσταντινούπολη θὰ βασιλέψουν μετὰ τὸν Λέοντα χριστιανοὶ βασιλεῖς ἐπὶ 900 ἀκόμα χρόνια. Στὴ συνέχεια θὰ κυριαρχήσουν σ' αὐτὴν οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τετρακόσια χρόνια. Κατόπιν οἱ Ρῶσοι θὰ τὴν ἀπελευθερώσουν καὶ θὰ ἐγκαθιδρυθεῖ ἡ νέα χριστιανικὴ βασιλεία. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ εἶναι παλαιότερη καὶ ὁ σχολιαστὴς μας ἀρέστηκε στὸ νὰ τὴν προσαρμόσει χρονολογικὰ μόνο. Ὡστόσο, ἂν στὰ 900 παραπάνω χρόνια, προσθέσουμε τὰ 808 ἔτη,

28. Ἔτσι γιὰ τὸν ἐρμηνευτὴ μας, σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ χρονολόγηση, ὁ θεισμὸς τῆς μεγάλης ἐκδίκησης τοῦ Θεοῦ, θὰ ἀρχίσει τετρακοσίους σχεδὸν ὀλοκλήρους χρόνους μετὰ τὴν ἄλωση (1453+400=1853). Θὰ ἀκολουθήσει ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἱερουσαλὴμ στὰ 1862 (600+1262=1862). Στὰ 1869 θὰ λάβουν χώρα ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ ἐνθρόνιση τοῦ βασιλιᾶ Ἰωάννη πού θὰ ἐγεῖρθῇ ἀπὸ τὸν ὕπνο του· τέλος, ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς νέας χριστιανικῆς βασιλείας, ἡ ὁποία θὰ διαρκέσει 100 ἔτη «κατὰ συγκοπὴν» τῶν χιλίων ἐτῶν, ἐπομένως μέχρι τὸ 1969 περίπου.

29. Βλ. καὶ παραπ., ὑποσημ. 23, τὸ σημείωμα τοῦ κώδ. 145 τῆς Ἰ. Μ. Βατοπεδίου πού γράφηκε πιθανότατα στὰ 1796.

τὴν ἐποχὴ πού κατὰ τὸν σχολιαστὴ μας βασίλευσε ὁ Λέων (φ. 28α), ἡ ἄλωση τῆς Πόλης τοποθετεῖται στὰ 1708!

Τὰ αἰσθήματα τοῦ συγγραφέα μας γιὰ τὸ ξανθὸν γένος ἐκφράζονται πιὸ αὐθόρμητα καὶ μὲ μεγαλύτερη θερμότητα στὴν παράφραση τῆς *Προφητείας τοῦ Ἀγαθαγγέλου*. Ὡς γνωστὸν ὁ Ἀγαθάγγελος εἶναι ἓνα κατεξοχὴν φιλορωσικὸ κείμενο, ἓνας λίβελος γραμμένος ὑπὸ μορφὴν προφητικῶν κειμένων γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴ ρωσικὴ προπαγάνδα στοὺς κόλπους τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῶν Βαλκανίων³⁰. Ὁ συγγραφέας θεωρεῖ τὸ κείμενο ὡς ἐξ ἀποκαλύψεως, ὡς μιὰ ἀληθινὴ προφητεία ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸν Θεό. Στὴν ἀρχὴ τῆς παράφρασής του δίνει μιὰ πολὺ πετυχημένη περίληψη τοῦ περιεχομένου τῆς *Ὁράσεως*, τῆς ὁποίας ἀντιγράφουμε ἐδῶ τὸ ἐσχατολογικὸ μέρος: «Ὁ Ἀγαθάγγελος ἐσημείωσε ὅσα εἶδε εἰς δέκα κεφάλαια ἐκ τῶν ὁποίων σημειοῦμεν ὀλίγα τινά, τὰ ὅσα συντείνουν εἰς τὴν χρῆσιν μας τώρα. Ἐμπρότως εἶδεν ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ πρῶτος ἔκτισε τὸ Βυζάντιον, καὶ ὅταν συμπληρωθῶσι δώδεκα βασιλεῖς ἐπὶ τῷ αὐτῷ ὀνόματι, ὁ δωδέκατος Κωνσταντῖνος θέλει ἀπωλέσει τὸ βασίλειον διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν χριστιανῶν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶναι ταῦτα [ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν 12 βασιλέων μὲ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος]. Πρὸς τούτοις τοῦ ἀπεκαλύφθη ὅτι εἰς τὸ πεντηκοστὸν τρίτον τῆς τετάρτης ἑκατοντάδος τῶν χιλίων ἀπὸ Χριστοῦ, ἦτοι εἰς τοὺς 1453, θέλει αἰχμαλωτισθεῖ τὸ Βυζάντιον (...) ἄχρι σχεδὸν τετάρτης ὀλοκλήρου ἑκατοντάδος, ἦτοι ἕως τοὺς 1853. Ἐπειτα, ἀφ' οὗ ἀπεκαλύφθησαν τὰ ὅσα ἔμελλον νὰ δοκιμάσουν οἱ βασιλεῖς τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας καὶ λοιποὶ ἡγεμόνες εἰς πλάτος, ἐλεεινολογεῖ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν παρασταίνει γυμνὴν ἐντελῶς τῆς θείας χάριτος (ἀκολουθεῖ ἀπαρίθμηση τῶν αἰρέσεων τῆς Ρώμης καὶ περιγραφή τῆς καταστροφῆς ὄλων τῶν Δυτικῶν). Καὶ ἅμα ὁποῦ ἀπολεσθοῦσι ὅλοι αὐτοὶ ἀπὸ τὸν κέρβερον τοῦ ἄδου, οἵτινες εἰσι τὸ σχολεῖον τοῦ διαβόλου καὶ μὲ πρόσωπον ψευδοπλάστου προσχήματος εὐλαβείας ἀπατῶντες τοὺς λαοὺς, τότε θέλει ἀναλάμψει παντελῶς ἡ εὐσέβεια καὶ νὰ ὑποτάξῃ ἅπειρα ἔθνη παρὰ τὸ πρῶτον· καὶ ὅτι αἱ χαλεπαὶ πληγαὶ τῆς αἰχμαλωσίας θέλουσι γεννήσει ἓνα χρυσοδωδέκατον ἀριθμὸν ἐτῶν, τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὰ ἔτη τῆς ὀρθοδόξου ἐπικρατείας τῶν χριστιανῶν.

Τοῦ ἀπεκαλύφθη ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δὲν θέλει εἶναι ἕως τῆς ὀγδόης ἑκατοντάδος· τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι θέλει εὐρίσκεται ἡ Ἐκκλησία χωρὶς κεφαλὴν ἕως τοῦ διορισμένου καιροῦ, διότι ἡ ἐξουσία τῶν πατριαρχῶν ὑπόκειται εἰς τὴν

30. Βλ. ἰδιαίτερα τὰ κεφ. η', θ' καὶ ι'.

ἐξουσίαν τοῦ ἀσεβοῦς Ναβουχοδονόσορ, καὶ τὸ ἐλεεινολογεῖ οὕτως λέγων· «Οἱμοὶ τάλαινα Ἀνατολή! Οὐκ ἔση ἄχρι τῆς ὀγδῆς ἑκατοντάδος». Πρὸς τοῦτοις προφητεῦει τὴν αὔξησιν καὶ ἐπίτασιν τῆς βασιλείας τῆς Ρωσσίας κατὰ συγκοπὴν εἰς τὸ τέλος καὶ ὅτι ὁ πέμπτος Πέτρος μετὰ τὸν πρῶτον ὁποῦ ἐστάθη ἐξάκουστος θέλει στήσει τὸ λαμπρὸν καὶ νικητικὸν σημεῖον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ νὰ ἀφανίσει τὸ κράτος τῶν Ἀγαρηνῶν³¹.

Προλέγει ὅτι πλησιάζοντος τοῦ διορισμένου καιροῦ θέλουν φανῆ διάφορα κόμματα καὶ σημεῖα ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις· καὶ νὰ ἀκολουθήσουν σεισμοὶ καὶ καταποντισμοὶ καὶ καταδρομαὶ καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι· καὶ ὑπόσχεται κάποια εὐαγγέλια ἐλευθερίας ἐν προοιμίῳ πρὸς τὸ τριακοστὸν τρίτον ἔτος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος (1833). Καὶ ἀποφασίζει καὶ λέγει ἀποτόμως ὅτι εἰς τοὺς πέντε καὶ πενήντα ὑποσχόμενον ἐστὶ τὸ τέλος τῶν θλίψεων (1855)... Τέλος πάντων δίδει τέλος σημείου προσδοκίας τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας, τὴν γενικὴν ἀπώλειαν τῶν προφητειῶν τῆς αἰσχύνῃς τοῦ δυτικοῦ πάπα ψευδοπροφήτου καὶ λώστων λοιπῶν θεοστυγῶν αἰρέσεων. Τὸ ὁποῖον ἐννοεῖ ὁ θεολόγος Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ λέγει: «Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος (διβόλου) καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου (τοῦ βασιλέως Τούρκου) καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου (τοῦ πάπα) πνεύματα τρία ὅμοια βατράχοις...» (φ. 90α-92β).

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ὁ σχολιαστής μας ἐγκαταλείπει τὶς ὁράσεις τοῦ Ἀγαθαγγέλου γιὰ νὰ ἐπιδοθεῖ σὲ μιὰ ἐντελῶς προσωπικὴ ἐρμηνεῖα ὀρισμένων ὁράσεων τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη, ἰδιαιτέρως τῶν κεφ. 12-13 καὶ 17-20, δηλαδὴ τῶν κεφαλαίων ἐκείνων πού τὸν ἀπασχολοῦν καὶ στὴν ἐνασχόλησίν του μὲ τὴν ἐρμηνεῖα τοῦ Γορδίου.

31. Τὸ σημεῖωμα τῆς Ἰ. Μ. Βατοπεδίου πὸν παραθέτομε παραπάνω (βλ. ὑποσημ. 23, γραμμένο στὰ 1796 ὀνομάζει «Πωγωνάτωρ» τὸν διάδοχο τῆς Αἰκατερίνης Β', τὸν τσάρο Παῦλο Α' (1796-1801) μέλλοντα νὰ ἐλευθερώσει τοὺς Ὀρθοδόξους. Πέτρος Α', ὁ ἐξάκουστος, εἶναι βέβαια ὁ τσάρος Πέτρος ὁ Μέγας. Ποιὸς ὅμως θὰ εἶναι ὁ Πέτρος ὁ πέμπτος; Τὰ παραπάνω γράφονται ἀσφαλῶς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1853, ὅταν οἱ Δυτικὲς Δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει νὰ συμμαχήσουν μὲ τὴν Ἰψηλὴ Πύλη ἐναντίον τῆς Ρωσσίας. Ἐπομένως δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ τότε τσάρος Νικόλαος Α' (1825-1855). Σκέπτεται ὅμως στὸ διάδοχό του Ἀλέξανδρο Β' (1855-1881); Βλ. καὶ τὴ συνέχεια τοῦ κειμένου, ὅπου «τὸ τέλος τῶν θλίψεων τοποθετεῖται στὰ 1855.

Β. Τὰ ἐρμηνευτικὰ στὴν Ἀποκάλυψη

Ὁ συγγραφέας μας ἀνθολογεῖ, ἀντιγράφει καὶ σχολιάζει τὰ ποικίλα αὐτὰ κείμενα στοχεύοντας, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ νὰ ὑποστηρίξει ὅτι, μετὰ τὴν τελεία καταστροφή τῶν Τούρκων καὶ τῶν Παπιστῶν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου, θὰ ὑπάρξει μιὰ νέα χριστιανικὴ βασιλεία στὴν Ἀνατολή, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριὰ νὰ προσδιορίσει, μὲ βάση τὰ βιβλικὰ καὶ ἐξωβιβλικὰ ἐσχατολογικὰ κείμενα, τὸν χρόνο πὸν θὰ λάβουν χώρα, διαδοχικὰ, ὅλα τὰ διάφορα αὐτὰ γεγονότα. Ὁ συγγραφέας γνωρίζει βέβαια ὅτι ἡ ἐσχατολογικὴ του σκέψη καὶ οἱ θέσεις του βρίσκονται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὴ σκέψη καὶ τὶς θέσεις τοῦ Ἀγραφιῶτη διδασκάλου. Γιὰ τὸν λόγο ἀκριβῶς αὐτὸ ἀποφασίζει νὰ συνεχίσει τὴν *Ἐρμηνεία στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Γορδίου* καὶ νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ ἐρμηνευτὴς αὐτὸς σφάλει καὶ στὰ δύο παραπάνω σημεῖα. Στὴν προσπάθειά του ὅμως αὐτὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη ὁ συγγραφέας μας ἐπικαλεῖται τὰ πολλὰ ἐξωβιβλικὰ ἐσχατολογικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα ὁ Γόρδιος εἶχε ἀπορρίψει διαρρηδην ὡς ἀνθρώπινα κατασκευάσματα.

Σὲ τοῦτο τὸ δεύτερο μέρος τῆς ἐργασίας μας θὰ παρακολουθήσουμε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὴν *Ἐρμηνεία τοῦ Γορδίου κατὰ παράφρασιν καὶ προσθήκην*, συμπληρώνοντας ἢ διανθίζοντας τὴ σκέψη τοῦ συγγραφέα μας μὲ τὰ στοιχεῖα πὸν μᾶς παρέχουν τὰ σχόλια ἢ οἱ ἐξηγήσεις του στὰ ἄλλα κείμενα, ἰδιαίτερα ἡ παράφραση τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Προηγουμένως ὅμως ἐπιβάλλεται νὰ ἐξετάσουμε τὸ *Προοίμιον*, τὸ ὁποῖο μᾶς δίνει τὸ κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου τοῦ χειρογράφου, ἰδιαίτερα γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἐσχατολογικῆς σκέψης τοῦ συγγραφέα μας καὶ τῆς τοποθέτησής του ἔναντι τοῦ *Βιβλίου τῆς Ἀποκάλυψης*.

Στὸ *Προοίμιον* ὁ συγγραφέας ἐκθέτει καταρχὰς τὶς κυριότερες ἀπὸ τὶς ἐρμηνευτικὲς του ἀρχές. Ἀρχὲς ἐξάλλου πάνω στὶς ὁποῖες εἶχε στηριχθεῖ τὸ ἐρμηνευτικὸ κίνημα κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας³³ καὶ τὶς ὁποῖες μπορούσε κάλλιστα νὰ βρεῖ συγκεντρωμένες καὶ συστηματοποιημένες στὸ πρῶτο μέρος τῆς *Ἐρμηνείας* τοῦ Θεοδώρητου Ἰωαννίνων³⁴. Ἐπὶ παραδείγματι, πα-

32. Ἡ ἴδρυση (ἀναγνώριση) τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους, κατὰ τὸν συγγραφέα.

33. Γιὰ τὸ ἐρμηνευτικὸ αὐτὸ κίνημα καὶ τὶς ἀρχές του, βλ. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὁ.π., σ. 113-124.

34. Α. ARGYRIOU, ὁ.π., σ. 472-490. Γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ συγγραφέα μας μὲ τὸν Θεοδώρητο, βλ. παρακ., σ. 297-300.

ρατηρεί εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι τόσο ὁ Κύριος (Πράξ. 1, 7) ὅσο και ὁ προφήτης Δα-
 νιήλ (κεφ. 12) διακηρύσσουν ὅτι «οὐχ ἡμῶν ἐστι γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς...»
 (φ. 1β). Παρὰ ταῦτα, γράφει, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων καὶ μέχρι
 τὴν ἐποχὴ του, πολλοὶ προσπάθησαν νὰ ἐρμηνέψουν τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰω-
 ἀννη (φ. 1α)³⁵. Ἡ κατανόηση τῆς Ἁγίας Γραφῆς δὲν ἀπαιτεῖ γνώσεις ἀνθρώπι-
 νες ἀλλὰ θεῖο φωτισμὸ καὶ ἀγιότητα βίου. Ὡστόσο οἱ παλαιοὶ ἐρμηνευτὲς τῆς
 Ἀποκάλυψης «τὰ παρωχημένα μόνον ἐνόησαν καὶ ἔγραψαν ἀσφαλῶς καὶ
 ἀπλανῶς». Ὅσο γιὰ τὰ μέλλοντα, «ἐξ εἰκασμοῦ μόνον ἔγραψαν, σφάλλουν δὲ
 εἰς πολλά». Καὶ προσθέτει, ἀντιγράφοντας τὸν Θεοδώρητο Ἰωαννίνων σχεδὸν
 κατὰ λέξιν³⁶: «Οἱ θεῖοι πατέρες, ὅσα περὶ δογμάτων, ἀποφασιστικῶς ἐρμηνεύ-
 ουσι· τὰ δὲ περὶ μελλόντων, γώμας μόνον δίδουσι». Στὴ βασικὴ αὐτὴ ἐρμηνευ-
 τικὴ ἀρχή, ὁ συγγραφέας μας προσθέτει μιὰ ἄλλη, γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ
 Ἀνδρέα Καισαρείας : Οἱ θεῖοι πατέρες «λέγουσιν ὅτι ὁ χρόνος γίνεται διδά-
 σκαλος» τῶν μελλόντων. Γι' αὐτό «καὶ ἀφήνουν τὰ μετὰ ἀπὸ αὐτοὺς συμβησό-
 μενα εἰς τὴν διάγνωσιν τοῦ χρόνου» (φ. 2αβ//47α-49α)³⁷· μεῖ ἄλλα λόγια «εἰς τὴν
 ἔκβασιν τῶν πραγμάτων», διότι «ὁ χρόνος δηλοῖ τὴν ἔκβασιν» (φ. 75β)· ἀρχὴ
 πάνω στὴν ὁποία ὁ Γόρδιος θὰ στηρίξει τὴ δική του ἐρμηνεία³⁸ καὶ τὴν ὁποία
 θὰ ἀκολουθήσουν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐξηγητὲς τῆς τρίτης περιόδου τοῦ ἐρμηνευτι-
 κοῦ κινήματος³⁹. Ὁ σχολιαστὴς παρατηρεῖ ἀκόμα πῶς, ὅταν οἱ θεῖοι πατέρες
 ἔγραψαν τὴν ἐρμηνεία τους, ἐπικρατοῦσε παντοῦ ἡ χριστιανικὴ βασιλεία καὶ ἡ
 εὐσέβεια· ἐπομένως ἡ ἔκβαση τῶν πραγμάτων δὲν τοὺς παρεῖχε τὴ δυνατότητα
 νὰ φανταστοῦν τὴν ἔλευση τοῦ Μωάμεθ καὶ τῆς τυραννικῆς βασιλείας τῶν
 Ἀγαρηνῶν (φ. 1α-2β)⁴⁰. Ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἐρμηνεύοντας τὸ ἄνοιγμα

35. Ἀναφέρει (φ. 1β) τὰ ὀνόματα τῶν: Εἰρηναίου, Μεθοδίου Πατάρων, Γρηγορίου τοῦ θεο-
 λόγου (χειρόγραφο τῆς ἐρμηνείας του ἐναπόκειται στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου), Ἀνδρέα καὶ
 Ἀρέθα Καισαρείας, Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου, τοῦ Γορδίου «καὶ ἕτεροι». «Καὶ ἕκαστος κατὰ
 τοὺς χρόνους ὅπου ἔγραψε, οὕτω καὶ ἡρμήνευσε». Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἀγνοεῖ ὅλους τοὺς
 ἄλλους ἐρμηνευτὲς, ὅπως τὸν Ζαχαρία Γεργάνο καὶ πρωτίστως τὸν Θεοδώρητο Ἰωαννίνων.

36. A. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὅ.π., σ. 471.

37. Ὁ.π., σ. 117-120.

38. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΤΟΥ ΓΟΡΔΙΟΥ, *Περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατείνων* (ἐκδ. Α. Ἀργυρίου), Ἀθή-
 να 1983, σ. 31 καὶ ἄλλοι.

39. A. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὅ.π., σ. 120-124.

40. Ὡστόσο λησμονεῖ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ, ὅταν κατηγορεῖ τὸ Γόρδιο πῶς δὲν κατανοεῖ τὴν ἔννοια
 τῆς Ἀποκάλυψης, ἀφοῦ ἀρνεῖται τὴ μέλλουσα ἀνάσταση τοῦ Γένους. Πῶς ὁμοῦς θὰ μπορούσε νὰ
 φαντασθεῖ ὁ Γόρδιος, στὴν ἐποχὴ του, μιὰ τέτοια ἀνάσταση τοῦ Γένους;

τῆς τέταρτης σφραγίδας (φ. 110α-111α//5β-6α), ὁ ἐρμηνευτὴς μας ἐκπλήττειται πῶς ὁ Γόρδιος δὲν διείδε στὴν εἰκόνα τοῦ *χλωμοῦ ἵππου* τὴν ἀδύναμη καὶ καταρρέουσα Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία⁴¹.

Ὁ σχολιαστὴς μας κατηγορεῖ ἀκόμα τὸν Γόρδιο (φ. 110α) ὅτι δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη του καὶ μιὰν ἄλλη ἀρχή, πολὺ ἀγαπητὴ στοὺς ἐρμηνευτὲς τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ ιδιαίτερα στὸν Θεοδώρητο Ἰωαννίνων, ὅτι: Ἡ Ἀποκάλυψη περιγράφει τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας ἀπὸ τὴν πρώτη ἔλευση τοῦ Χριστοῦ στὸν κόσμον μέχρι καὶ τὴ δεύτερη, ἀπὸ τὴ θεία ἐνσάρκωση ἕως τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῆς θείας Ἀποκάλυψης προτίθεται στοὺς χριστιανοὺς ὡς ἡ περιγραφή ὁλόκληρης τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας (τὴν ὁποία συμβολίζουν οἱ ἑπτὰ ἄγγελοι-ποιμένες τῶν ἑπτὰ Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας), ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τῆς ἕως τὴν ἔλευση τῆς οὐράνιας καὶ αἰώνιας βασιλείας τοῦ Χριστοῦ⁴². Τὴν περιγραφή αὐτή, ἡ θεία Ἀποκάλυψη τὴν ἐπαναλαμβάνει δύο φορές, κάθε φορά μὲ τρόπο καὶ σύμβολα διαφορετικά. Μιὰ πρώτη φορά μὲ τὸ ἄνοιγμα τῶν *ἑπτὰ σφραγίδων* μιὰ δεύτερη φορά μὲ τὴν ἀποστολὴ τῶν *ἑπτὰ πηλῶν*. Ὁ ἐρμηνευτὴς μας ὀνομάζει αὐτὴ τὴν περιγραφή *σχεδιασμόν, χρωματισμόν καὶ βερνίκωσιν τῆς εἰκόνας* τῆς Ἰστορίας· τῆς ἀφιερώνει μάλιστα τρία ἐκτενῆ κείμενα, τὸ πρῶτο μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἀνοιγματος τῆς ἐβδόμης σφραγίδος (φ. 113β-115α), τὸ δεύτερο ὅταν θὰ φθάσει στὴν ἐρμηνεία τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τῆς Ἀποκάλυψης (φ. 132α-134α), τὸ τρίτο στὴν παράφραση τοῦ Ἀγαθαγγέλου, ὅταν ἐρμηνεύει πάλι τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων μὲ βάση τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκάλυψης (φ. 99α-103β· βλ. καὶ φ. 90α-92α).

Τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι σημαντικά. Τόσο στὴν ἐρμηνεία του τῆς Ἀποκάλυψης ὅσο καὶ στὸν σχολιασμό τῶν ἄλλων ἐσχατολογικῶν κειμένων ἢ προσπάθεια τοῦ συγγραφέα συνίσταται στὸ νὰ ἐπεξεργάζεται αὐτὴ τὴ χρωματούργηση, δηλαδὴ στὸ νὰ ἐπανέρχεται συνεχῶς στὰ διάφορα αὐτὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας, μὲ σκοπὸ νὰ τὰ ἐπεξηγήσει καὶ νὰ τὰ συμπληρώσει.

Κατὰ τὸν συγγραφέα μας, ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος ἀγνοοῦσε ὅτι πρέπει νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας τὸ κείμενο τῆς Ἀποκάλυψης στὴν ὁλότητά του, ἂν θέλουμε νὰ ἀποκτήσουμε μιὰ εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας ὁλοκληρωμέ-

41. Ξεχνᾷ ὅμως, ἡ ἀγνοεῖ, ὅτι στὰ 1715-1720 ἡ ὀθωμανικὴ δύναμη δὲν ἦταν ἡ ἴδια μὲ αὐτὴν τοῦ 1850.

42. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὁ.π.: ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ, σ. 475-480 καὶ 490-520· ΓΟΡΔΙΟΣ, σ. 31-46.

νη, σχηματισμένη και χρωματισμένη (φ. 114β, 124β, 132α-134β). Γι' αυτό και «...έως τῆς τρίτης σφραγίδος καλῶς εἶπεν. Ἀφῆκε τὰς λοιπὰς τέσσαρας τὰς πλέον χειρώδεις, παραδραμῶν ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως... Ἡμεῖς δὲ πρέπον εἶναι νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν σειρὰν τῆς τῶν ἑπτὰ σφραγίδων διαλύσεως...». Ὁ συγγραφέας μας λοιπὸν προτίθεται νὰ συμπληρώσει τὴν ἔρμηνεία τοῦ Γορδίου κι ἔτσι νὰ ὁλοκληρώσει τὴν χρωματοῦργησὴ τῆς εἰκόνας (φ.110α). Ἐν τούτοις οὔτε κι αὐτὸς δὲν προβαίνει σὲ μιὰ συστηματικὴ καὶ ὁλοκληρωμένη ἔρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψης.

Καίριο μέλημα τοῦ Γορδίου ἦταν νὰ ἀποδείξει ὅτι ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου θὰ ἐπέλθει μὲ τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῶν δύο Ἀντιχρίστων, τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Πάπα, ἐπιτίθεται δὲ μὲ δριμύτητα ἐναντίον αὐτῶν ποὺ περιμένουν τὴν ἀνασύστασιν μιᾶς νέας χριστιανικῆς βασιλείας⁴³. Ἀντίθετα, κύριος σκοπὸς τοῦ συγγραφέα μας ἐδῶ εἶναι νὰ ἀποδείξει ὅτι, ὕστερ' ἀπὸ τὸν ἀφανισμὸ τῶν Τούρκων καὶ ὄλων τῶν δυσσεβῶν καὶ ἀμαρτωλῶν, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου, θὰ ἰδρῦθεῖ μιὰ νέα χριστιανικὴ βασιλεία. Γι' αὐτὸ καὶ προτείνει ἕνα ἄλλο σενάριο τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του καὶ ἕως τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου (φ. 132α-134β). Ἡ περὶ ἱστορίας ἀντίληψή του στηρίζεται πρωτίστως στὴν Ἀποκάλυψη. Δὲν παραλείπει ὅμως τὰ ἄλλα βιβλικὰ κείμενα οὔτε ἀπορρίπτει τὰ ἐξωβιβλικὰ ἐσχατολογικὰ κατασκευάσματα, ἰδιαίτερα αὐτὰ ποὺ ἔχει ἐπιλέξει καὶ στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται συχνά. Στὸ *Προοίμιον* προτείνει (φ.5α-8α) ἕνα πρῶτο, πρόχειρο, «σχεδιάσμα», τὸ ὁποῖο θὰ ἀναπτύξει καὶ θὰ συμπληρώσει στὴ συνέχεια, τόσο μὲ τὰ σχόλια στὰ ἐπιλεγθέντα ἐσχατολογικὰ κείμενα ὅσο καὶ μὲ τὴν *παράφραση καὶ προσθήκη στὴν Ἐρμηνεία τοῦ Γορδίου*, πρωτίστως δὲ μὲ τὰ δυὸ ἐκτενῆ σχεδιάσματα στὰ ὁποῖα ἔχουμε ἤδη ἀφερθεῖ.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ ὅσα γράφει, θὰ μπορούσαμε νὰ συνοψίσουμε τὸ σενάριό του ὡς ἑξῆς: Οἱ ἑπτὰ Ἐκκλησίες τῆς Ἀσίας συμβολίζουν τὸ σύνολο τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τῆς. Οἱ *τρεῖς πρῶτες σφραγίδες* ἀναφέρονται στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μωάμεθ. Τὸ ἀνοιγμα τῆς *τέταρτης σφραγίδας* δηλώνει τὴ φανέρωσιν τοῦ Μωάμεθ καὶ τῆς θρησκευτικοπολιτικῆς δυνάμεως τοῦ Ἰσλάμ. Μὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς *πέμπτης καὶ ἕκτης σφραγίδας* μᾶς ἀποκαλύπτεται ἡ κατάσταση τῆς Ἐκκλησίας ποὺ χειμάζεται τόσο ἀπὸ τὴν τυραννικὴ βαρβαρότητα τῶν ἀσεβῶν μουσουλμάνων ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ὑπεροπτικὴ σκληρότητα τῶν δυσσεβῶν παπιστῶν. Μὲ τὸ ἀνοιγμα

43. Α. ΓΟΡΔΙΟΣ, *Περὶ Μωάμεθ καὶ κατὰ Λατείνων*, ὁ.π., σ. 45-47, 66 καὶ ἄλλοῦ.

τῆς ἑβδόμης σφραγίδας προαγγέλλονται οἱ ἑπτὰ πληγές τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἐκδί-
κησης τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ Πάπα, τῶν δύο Ἀντιχριστῶν. Οἱ
πληγές χρωματίζονται μὲ ἄλλα, πιὸ ζωντανά, χρώματα τὴν σχηματισθεῖσα ἤδη
ἀπὸ τὶς ἑπτὰ σφραγίδες εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἑβδόμη πληγὴ
προεικονίζει τὴν τέλεια καταστροφή τῶν δυῶ ἀυτῶν ἐχθρῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
Χριστοῦ. Τὸ ἄνοιγμα τῶν σφραγίδων περιγράφεται στὰ κεφάλαια δ' ἕως ια'.
Οἱ πληγές τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ περιγράφονται στὰ κεφάλαια ιδ' ἕως κ' τοῦ βι-
βλίου τῆς Ἀποκάλυψης⁴⁴. Τὰ κεφάλαια ιβ' καὶ ιγ' παρουσιάζουν μὲ ἄλλα σύμ-
βολα καὶ κατὰ τρόπο πιὸ περιεκτικὸ καὶ πολὺ πιὸ ζωντανό, τόσο τὸ ἄνοιγμα
τῶν ἑπτὰ σφραγίδων ὅσο καὶ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἀγγέλων μὲ τὶς ἑπτὰ πληγές.
Ὅσο γιὰ τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια, αὐτὰ εἶναι ἀφιερωμένα στὴν περιγραφή
τῆς αἰώνιας ζωῆς⁴⁵.

Ἐνα τέτοιο σχῆμα θὰ τὸ δεχόταν ἀσφαλῶς καὶ θὰ τὸ ἀκολουθοῦσε καὶ ὁ
Ἀναστάσιος Γόρδιος, ἂν ἐπιχειροῦσε κι αὐτὸς μιὰ ἐρμηνεία τοῦ βιβλίου τῆς
Ἀποκάλυψης στὴν ὁλότητά του. Ὑπάρχει ὁμως μεταξὺ τῶν δύο ἐρμηνευτῶν μιὰ
καίρια διαφορά: Ὁ Ἀγραφιῶτης διδάσκαλος ἀρνεῖται σθεναρὰ τὴν ἐγκαθί-
δρυση μιᾶς νέας χριστιανικῆς βασιλείας μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Μωαμεθα-
νισμοῦ καὶ τοῦ Παπισμοῦ, ἀπορρίπτει δὲ ὡς μὴ θεόπνευστα ὅλα τὰ ἐξωβιβλικὰ
ἐσχατολογικὰ κείμενα. Ἀντίθετα ὁ συγγραφέας μας χρησιμοποιοῦ ὅλες του τὶς
δυνάμεις καὶ πολλὰ ἐξωβιβλικὰ ἐσχατολογικὰ κείμενα γιὰ νὰ ὑπερασπίσει
αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰδέα. Ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι μεταβυζαντινοὶ ἐρμηνευτές, ὁ
ἐξηγητὴς μας ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ πρώτη ἀνάσταση (Ἀπ 20, 5-6) ἀναφέρεται στὴν
ἀνασύστασι τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Βασιλείας, ἐνῶ στὴ συντέλεια τοῦ κό-
σμου ἀναφέρεται ἡ δευτέρα ἀνάσταση (Ἀπ 20, 6,14 καὶ 21, 8). Ἀνάμεσα στὶς
δύο ἀναστάσεις τοποθετεῖται τὸ ἱστορικὸ γεγονός τῆς χιλιετοῦς βασιλείας⁴⁷ τῶν
χριστιανῶν, μετὰ τὴν ἐξαφάνισι τοῦ Ἰσλάμ καὶ τῶν αἰρετικῶν τῆς Δύσης, τὴ
διάρκεια τῆς ὁποίας βασιλείας ὁ συγγραφέας μας «κολοβώνει» σὲ ἑκατὸ ἢ καὶ
πενήντα ἔτη. Ὅσο γιὰ τὸν τελευταῖο ἢ τρίτο Ἀντίχριστο, αὐτὸς θὰ ἔλθει μὲ τοὺς
ὀπαδοὺς του σὲ τέλος τῆς χιλιετοῦς βασιλείας γιὰ νὰ πλανήσει τοὺς εὐσεβεῖς.
Οἱ ὀπαδοὶ του θὰ εἶναι οἱ Γῶγ καὶ Μαγῶγ, οἱ βάρβαροι καὶ μιαιοὶ ἐκεῖνοι λα-
οὶ ποὺ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε κλείσει πίσω ἀπὸ τὶς πύλες τοῦ Βορρᾶ (φ. 76α

44. Γιὰ τὴν ἐντόπισι τῶν πληγῶν βλ. παρακ., ὑποσημ. 70.

45. Γιὰ τοὺς χρονολογικοὺς προσδιορισμοὺς βλ. ὑποσημ. 19, 23, 26, 28, 48 καὶ 70.

46. A. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὁ.π., σ. 179,197, 613 καὶ ἄλλοῦ.

47. Γιὰ τὴ χιλιετὴ βασιλεία, βλ. ὁ.π., σ. 719, τὶς λέξεις mille ans, millenium.

καὶ 133β). Αὐτῶν ἡ διαγωγή θὰ ὠθήσει τὸ Θεὸ νὰ προβῆ στὴν μεγάλη ἐκδίκηση, δηλαδή στὴ συντέλεια τοῦ κόσμου καὶ τὴν τελικὴ κρίση. Ὁ συγγραφέας μας προσπαθεῖ μάλιστα νὰ προσδιορίσει χρονολογικὰ τὰ διάφορα αὐτὰ γεγονότα, κάθε φορὰ πὺ συναντᾶ τέτοιου εἴδους ἀριθμοὺς στὸ κείμενο τῆς Ἀποκάλυψης· ἰδιαίτερα στὸ σημεῖο ὅπου ἐρμηνεύει τὴν ἔννοια τοῦ δεσίματος τοῦ Σατανᾶ καὶ ὅπου προβαίνει σὲ μιὰ ἀνακεφαλαίωση ὄλων αὐτῶν τῶν προσδιορισμῶν (φ. 129α-130α)⁴⁸.

Ἡ ἐρμηνεία του τῶν πέντε πρώτων κεφαλαίων τῆς Ἀποκάλυψης εἶναι συντομώτατη. Καλύπτει μόλις τέσσερις σελίδες τοῦ χειρογράφου (φ. 104α-106α) καὶ περιορίζεται σὲ μιὰ πολὺ σύντομη παρουσίαση τῆς ὄρασης τοῦ Χριστοῦ (Ἄπ κεφ. 1), τῶν ἑπτὰ Ἐκκλησιῶν (κεφ. 2-3), τῆς ὄρασης τοῦ Θρόνου (κεφ. 4) καὶ τῆς ὄρασης τοῦ βιβλίου (κεφ. 5), ὅπου ἐκτίθενται λαϊκὲς κυρίως δοξασίες χωρὶς κάποιο ἐρμηνευτικὸ ἐνδιαφέρον.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο τῆς Ἀποκάλυψης ἔχουμε πρῶτα τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀνοίγματος τῶν *τριῶν πρώτων σφραγίδων*, ὅπου ὁ ἐρμηνευτὴς μας ἀντιγράφει τὰ κεφάλαια ε' -ιε' τῆς ἐρμηνείας τοῦ Γορδίου, ἄλλοτε κατὰ λέξη κι ἄλλοτε σὲ παράφραση, συντομεύοντάς τα ἢ ἐπιμηκύνοντάς τα (φ. 106α-109β). Πάντως ὁ νέος ἐξηγητὴς δέχεται χωρὶς καμιά ἀντίρρηση τὶς τρεῖς περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὶς προσδιόρισε ὁ Ἀγραφιώτης διδάσκαλος. «Ὁ Θεός, γράφει, ἔλαβεν «ὡσὰν ἐσοδείαν σίτου εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θέρους τοὺς ἁγίους μάρτυρας, καὶ ὡσὰν εὐωδιὰν οἴνου εἰς τὸ μετόπωρον τοὺς ἁγίους ἀσκητὰς καὶ ὀσίους, καὶ ὡς ἔλαιον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ χειμῶνος τοὺς ἐσχάτους ἁγίους, ὀσίους καὶ μάρτυρας ὅπου ἀναλάμπουν εἰς ἐτοῦτον τὸν καιρὸν τοῦ Ἀντιχρίστου

48. Ἡ ὁποία ἀνακεφαλαίωση ἐν συντομίᾳ ἔχει ὡς ἐξῆς:

1260 ἔτη δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς αἰχμαλωσίας (κατοχῆς) τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Τούρκους (Μουσουλμάνους): ἀπὸ τὴν πρώτη κατάκτησή της μέχρι τὸν ἐξαφανισμὸ τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων (1262+600=1862 !!!)

1260 ἔτη ἢ 42 μῆνες δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς φυγῆς τῆς γυναίκος στὴν ἔρημο, τῆς προστασίας τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ ἔθνη πὺ δέχτηκαν τὸν Χριστὸ (1262 περίπου ἴδρωση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας!!!)

1260 ἔτη δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς προφητείας τῶν δύο μαρτύρων, τῆς ἐξουσίας τῶν χριστιανῶν βασιλέων καὶ τῶν πατριαρχῶν, ἀπὸ τὸ Μεγάλο Κωνσταντῖνο ἕως τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο (1260+312=1572 !!!)

1000 ἔτη ἢ 100 ἢ 50 δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης ἀνάστασης ἢ τῆς νέας βασιλείας τῶν πιστῶν, ἀπὸ τὸν ἀφανισμὸ τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων μέχρι τὴ συντέλεια καὶ τὴ δευτέρη ἀνάσταση (1869 ἢ 1892+100 ἢ 50=1969 ἢ 1919, 1992 ἢ 1942 !!!).

Μωάμεθ» (φ. 109β)⁴⁹. Πράγματι, τὸ ἄνοιγμα τῆς τετάρτης σφραγίδος καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ *χλωροῦ ἵππου* (Ἄπ 6, 7-8) συμβολίζουν τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μωάμεθ, τὴν εἴσοδο τοῦ Ἰσλάμ στὴν Ἱστορία καὶ τὴν ἐπικράτηση στὴν Ἀνατολή, εἰς τὸ τέταρτον τῆς γῆς, τῆς τυραννικῆς βασιλείας τοῦ Μωάμεθ καὶ τῆς ἀσεβοῦς διδασκαλίας του. Βέβαια «...οἱ μὲν παλαιοὶ ἐρμηνευταί, μὲ τὸ νὰ μὴν ἐγνώρισαν τὴν ἐπικατάρτατον ἐξουσίαν τοῦ μαροῦ Μωάμεθ, οὐδὲν περὶ ταύτης ἐσήμαναν. Οἱ δὲ μετ' ἔπειτα πῶς δὲν ἐνόησαν ὅτι τὸ σεσαθρωμένον αὐτὸ βασίλειον τοῦ Μωάμεθ εἶναι χλωμόν καὶ ἀνίσχυρον, καὶ ἡ σημαία του εἶναι τὸ πράσινον, καὶ ὅσοι κατάγονται ἀπὸ τὸ γένος του ἐμίρηδες φοροῦν τὸ πράσινον εἰς τὴν κεφαλὴν;» (φ. 110β). Ἐπομένως ὁ συγγραφέας μας ὁδηγεῖται στὴν ταύτιση τοῦ Μωάμεθ μὲ τὸν Ἀντίχριστο ἀπὸ τὸ χλωρόν/χλωμόν/πράσινον χρῶμα τοῦ ἀλόγου τῆς τετάρτης σφραγίδας (φ. 110α-111α) καὶ ὄχι ἀπὸ τὸ ἔτος γεννήσεως καὶ θανάτου τοῦ Μωάμεθ, ὅπως ἐσφαλμένα ἰσχυρίζεται ὁ Γόρδιος (*Σύγγραμμα*, σ. 42-44). *Αἱ ψυχαὶ τῶν ἐσφαγμένων ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου*, πού εἶδεν ὁ Εὐαγγελιστὴς μὲ τὸ ἄνοιγμα τῆς πέμπτης σφραγίδος (Ἄπ 6, 9-11), εἶναι ἀκριβῶς τὰ πλήθη τῶν χριστιανῶν πού ἐσφάγησαν ἀπὸ τοὺς Ἀγαρηνοὺς γιὰ τὴν πίστη τους, ἂν καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἀλλαξοπίστησαν (φ. 111β). Ἐξάλλου τὸ ἄνοιγμα τῆς ἕκτης σφραγίδος (Ἄπ 6, 12-17) δίνει στὸν ἐρμηνευτὴ τὴν εὐκαιρία νὰ ἀφιερῶσει ἓνα ἐκτενὲς κείμενο (φ. 111β-113β) στὰ βάσανα τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν κατάστασι τῆς Ὁρθοδοξίας κάτω ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων. Τὸ κείμενο εἶναι κατασκευάσμα προσωπικό, τὰ στοιχεῖα ὅμως πού χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ σύνθεσι τῆς περιγραφῆς εἶναι δανεισμένα ὅλα ἀπὸ τὸ τέταρτον μέρος τοῦ *Συγγράμματος* τοῦ Γορδίου (σ. 112-119), ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ὁ Ἀγραφιότης διδασκαλὸς περιγράφει τὴν κατάστασι τῆς Ὁρθοδοξίας στὴν ἐποχὴ του.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ *ἀνοίγματος τῆς ἑβδόμης σφραγίδος* (Ἄπ κεφ. 7 καὶ 8), ὁ ἐρμηνευτὴς ἐπιχειρεῖ τὸν πρῶτο, ἐκτενὴ καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα, σχεδιασμὸ τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος (φ. 113α-115α) πού ἤδη ἀναφέραμε. Ὡστόσο ἡ ἐρμηνεία του τῆς Ἀποκάλυψης ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν εἶναι συστηματικὴ. Ἔτσι στὴν ἐρμηνεία τῶν κεφαλαίων ζ' -ι' περιορίζεται σὲ μερικὲς σκέψεις μόνο ἀναφορικὰ μὲ τὶς *ἑπτὰ πληγές*. Ἀπὸ ἀποψη ἐρμηνευτικὴ σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι ἡ γῆ καὶ ἡ *θάλασσα* (Ἄπ 7,1) δηλώνουν τοὺς κακόδοξους αἵρετικοὺς καὶ τοὺς ἀσεβεῖς Ἰσμηλίτες· ἡ ἐντολὴ πού ἔλαβαν οἱ *τέσσερις ἄγγελοι* νὰ μὴν ἐξαπολύσουν τὸν *ἄνεμο*, ἥτοι τὶς ἑπτὰ πληγές, δηλαδὴ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, σημαίνει ὅτι ὁ

49. Πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ ἀνοιξις θὰ εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς νέας χριστιανικῆς βασιλείας.

Θεός μακροθυμῆ, ἐπιβραδύνει τὴν ἐκδίκησίν του ἕως ὅτου συναθροισθοῦν ὅλοι οἱ δίκαιοι, ὅλοι οἱ ἐσφραγισμένοι⁵⁰. Τὰ τρία οὐαί (Ἄπ 8, 13· 9, 12· 11, 14) ἀναφέρονται σὺν ἑπτὰ πληγῆς : οἱ ἀσεβεῖς Τοῦρκοι καὶ οἱ δυσσεβεῖς Δυτικὸὶ θὰ παιδευτοῦν καὶ θὰ ἐξαφανιστοῦν «ἀπὸ διαφόρους ἀλληλομαχίας, ἐκτριβὰς θανατικῶν, χολέρας, πείνας, ἀνομβρίας, καταδρομὰς καὶ λοιπὰ ἀλλεπάλληλα κακά», ὅπως προφητεύει καὶ ὁ Ταράσιος⁵¹. Ἡ καταστροφή αὐτὴ «φαίνεται σαφέστερα στὸ τέλος τοῦ 10' κεφ. τῆς Ἀποκαλύψεως» (φ. 116α)⁵².

Ἡ ἐρμηνεία τοῦ 1α' κεφαλαίου (φ. 116β-117β), ἐνῶ εἶναι λεπτομερέστερη, δυσκολεύει στὴν κατανόησή της, γιατί ὁ ἐρμηνευτὴς ἐξαπολύει τοὺς αὐθαίρετους ἀριθμοὺς του χωρὶς πολλὰς ἐπεξηγήσεις⁵³. Ὁ ναὸς ποὺ μετρεῖται εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως (!), ὁ μόνος ποὺ θὰ μείνει στοὺς Ὁρθοδόξους καὶ δὲν θὰ μετατραπῆ σὲ τζαμί, ὅπως θὰ συμβῆ μὲ τὴν Ἁγία Σοφία καὶ ἄλλες περιλάμπρες Ἐκκλησίες. Οἱ δύο μάρτυρες δὲν εἶναι δύο ἄνθρωποι, ὁ Ἐνώχ καὶ ὁ Ἡλίας, ὅπως ἐρμήνευσαν πολλοὶ ἐξηγητῆς, ἀλλὰ «οἱ χριστοὶ βασιλεῖς τῶν χριστιανῶν καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἀρχιερεῖς». Θὰ προφητεύσουν, δηλαδὴ θὰ ἀσκήσουν «πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ ἔθνη, χρόνους χιλίους διακοσίους ἐξήκοντα, τὰ ὁποῖα συμποσοῦνται ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἄχρι τῆς ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (312+1260=1572 !!!)⁵⁴. Στὴ συνέχεια τὸ μέγα θηρίον, ὁ Τοῦρκος, θὰ τοὺς πολεμήσει, θὰ τοὺς νικήσει καὶ θὰ τοὺς θανατώσει, δηλαδὴ τὸ χριστιανικὸ βασίλειο καὶ τὰ πατριαρχεῖα θὰ ἐκλείψουν. Τὰ πτώματα θὰ μείνουν ἄταφα ἐπὶ 3,5 ἡμέρες. Οἱ χριστιανοὶ θὰ μείνουν αἰχμάλωτοι καὶ ἀκέφαλοι ἐπὶ 350 ἔτη (1453+350 = 1803)⁵⁵. «Καὶ τότε θέλουν χαρῆ οἱ τῆς Δύσεως βασιλεῖς Εὐρωπαῖοι..., διότι ἔμειναν αὐτοὶ κύριοι, βασιλεύοντες μετὰ τοῦ θηρίου». «Μετὰ 350 χρόνους καὶ ἐπέκεινα, πνεῦμα Θεοῦ ἦλθεν εἰς αὐτοὺς (τοὺς προφήτες = βασιλεῖς καὶ ἀρχιερεῖς), δύναμις ἐξ ὕψους, καὶ ἐπανελάβον τὴν βασιλείαν· καὶ φόβος μέγας ἔπεσεν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ ὅτι ἀνέβησαν εἰς τὰ οὐράνια, δηλοῖ ὅτι

50. Ὁ συγγραφέας ἐπανερχεται συχνὰ στὴν ἰδέα αὐτὴ τῆς μακροθυμίας τοῦ Θεοῦ, δίνοντας μάλιστα διάφορα παραδείγματα ἀπὸ τὴ Βίβλο. Βλ. ἰδιαίτερα φ. 115β-116α.

51. Βλ. φ. 85α-87β τὸ κείμενο τοῦ Ταράσιου καὶ τὴν ἐρμηνεία του.

52. Βλ. καὶ φ. 94β-96β στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

53. Βλ. τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἰδίου κεφαλαίου καὶ στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου (φ. 99β-102β), ὅπου οἱ χρονολογικοὶ προσδιορισμοὶ χωλαίνουν ἐξίσου.

54. Γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν δύο μαρτύρων καὶ τῆς διάρκειας τοῦ κηρύγματός τους, βλ. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὅ.π., σ. 184, 232, 268, 438, 439, 494, 509, 540 663, 611, 634. Ἐπίσης φ. 100α, στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

55. Ἄλλοῦ ἢ αἰχμαλωσία διαρκεῖ 400 χρόνια, ὅποτε φτάνουμε στὰ 1853.

τὸ βασίλειον ὅπου θέλει ἐγερωθῆ εἶναι μὲ ὑπερφυσικὴν ἐξουσίαν⁵⁶. Καὶ μὲ τὸν σεισμόν καὶ κατάχωσιν τῶν ἑπτὰ χιλιάδων ἀνθρώπων δηλοῖ τὸν τέλειον ἀφανισμόν τῶν ἀσεβῶν, ὅτι ὁ ἕβδομος ἀριθμὸς εἶναι τέλειος». Τὸ ἄνοιγμα τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ εἶναι «ταυτόσημον» μὲ τὴν κατάβασιν τῆς ἁγίας πόλεως ἀπὸ τὸν οὐρανὸ στὸ κα' κεφάλαιο τῆς Ἀποκάλυψης. Ἔχουμε λοιπὸν ἐδῶ τὴν πρώτη σαφῆ μνεία γιὰ τὴν ἀνάστασι τῆς χριστιανικῆς βασιλείας, θέμα πού θὰ ἀναπτύξει «σαφέστερα εἰς ὕστερον», σημειώνει. Καὶ καταλήγει: «Ἔως ὧδε σχεδιάσασα ἡ Ἀποκάλυψις τὰς ἑπτὰ σφραγίδας, καὶ δώσας ὁ ἄγγελος τὸ βιβλίον ὅπου ἐκράτει νὰ τὸ φάγη ὁ θεολόγος (Ἄπ 10, 8), διὰ νὰ μένουν ἀστόχαστα τὰ ὅσα ἐθεώρει, τοῦ εἶπεν ὅτι ἔπρεπε νὰ προφητεῦση πάλιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ σαφεστέραν κατάληξιν» (φ. 116β). Ἡ σαφεστέρα αὐτὴ κατάληξις εἶναι ἀκριβῶς τὸ β' μέρος τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκάλυψης, ἀπὸ τὸ κεφ. ιδ' ὡς τὸ τέλος, ἀφοῦ παρεμβληθοῦν τὰ κεφάλαια ιβ' καὶ ιγ', τὰ ὅποια περιέχουν τὸν ἴδιον σχηματισμὸν χρωματισμένον μὲ χρώματα πιὸ ζωντανά⁵⁷.

Στὴν ὄραση τῆς γυναικὸς τῆς περιβεβλημένης τὸν ἥλιον, ὁ ἐρμηνευτὴς μας δίνει δική του, προσωπικὴ ἐρμηνεία (φ. 117β-119α//93β-96α). Διασαφηνίζει δὲ εὐθὺς ἐξαρχῆς ὅτι γιὰ τὴν κατανόησι τοῦ μεγάλου τούτου συμβόλου χρειάζονται τρία τινά : α) Ἡ γυνὴ πρῶτον μὲν σημαίνει τὴν ὑπεραγία Θεοτόκο, μέχρι τῆ φυγῆ τῆς στὴν ἔρημο, καὶ δεύτερο τὴν ἐπίγεια καὶ πολεμουμένη Ἐκκλησία· β) Ὁ δράκων ἔπαθε τρεῖς ξεπεσμούς, τοὺς δύο μέχρι τώρα καὶ τὸν τρίτον ἐσχάτως, εἰς τὴν συντέλειαν· γ) Μαζὶ μὲ αὐτὸν θὰ ἐξαφανιστοῦν καὶ τὰ δύο θηρία. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὴ τὴ διασάφησι προχωρεῖ στὴν ἐρμηνεία του: Ἡ ἔρημος εἶναι τὰ ἔθνη πού ἀσπάστηκαν τὴν πίστι τοῦ Χριστοῦ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄρνησι τῶν Ἑβραίων νὰ τὸν ἀκολουθήσουν· οἱ δύο πτέρυγες δηλοῦν «βασιλεία χριστιανικὰ τῆς ἐρημικῆς ἐξ ἐθνῶν βασιλείας»· πρῶτον τὸ βασίλειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ λοιπὰ χριστιανικὰ ἔθνη τὰ πρὸ τοῦ σχίσματος· «καὶ ὅταν οἱ Λατίνοι ἐξέπεσαν, τότε κατὰ θεῖαν νεῦσιν, ἐπίστευσε τὸ βασίλειον τῶν Βουλγάρων, Σέρβων καὶ τῆς Ρωσίας»· εἰς αὐτὰ (τὰ ἐξ ἐθνῶν βασιλεία γενικὰ) τῆς ἐτοιμάσθηκε τόπος «ἵνα πέτηται χιλίους διακοσίους ἐξήκοντα χρόνους»· ποταμὸς εἶναι ὁ διωγμὸς πού ὑφίσταται οἱ χριστιανοί· «τὸ δὲ πέτεται δηλοῖ ὅτι πάντοτε διώκεται ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ

56. Ἄλλοῦ, σ' ἓνα ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέρον μικρὸ σχόλιο (φ. 32β), γράφει ὅτι τὸ βασίλειον δὲν θὰ εἶναι οἰκουμενικόν, δηλαδὴ δὲν θὰ ἐξουσιάζει ὅλη τὴν ὑφήλιον· τέτοιο θὰ εἶναι μόνο τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴ δεύτερη ἀνάστασι καὶ τὴν Κρίσι.

57. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ μοιάζει ιδιαίτερα μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Γεωργίου Κορεσσίου. Βλ. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὅ.π., σ. 268-269.

τοῦ Σατανᾶ διὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ αἰρετικῶν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἔχει μόνιμον κάθισμα εἰς ἓνα τόπον, ἀμὴ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ περιφέρεται πολεμουμένη πάντοτε ἡ Ἐκκλησία» (φ. 118β· βλ. καὶ φ. 92α-96α)· ἡ γῆ ἐδῶ εἶναι ὁ θάνατος, γιὰτι καὶ οἱ διώκται ἀποθνήσκουν, «ὅπως τῶν σήμερον εὐρισκομένων ἐχθρῶν τῆς εὐσεβείας, ἀσεβῶν λέγω καὶ αἰρετικῶν καὶ ἀθεϊστῶν καὶ κακοφρόνων ὁμογενῶν ὅπου λυσσοῦν κατὰ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τοῦ μοναχικοῦ τάγματος· ἂν ἦτον εἰς τὴν ἐξουσίαν τους, οὐδένα ἄφηναν ζωντανόν» (φ. 119α). Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὴν ἐρμηνεία τοῦ Γορδίου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔρρημος εἶναι ἡ Ρωσία, ὁ ἐρμηνευτὴς μας τὴν εὐρύνει σὲ ὅλα τὰ ἔθνη πού δέχτηκαν τὸν χριστιανισμό. Βέβαια γνωρίζει πολὺ καλά καὶ τὴν ἐρμηνεία πού ἔδωσε ὁ Γόρδιος. Ἀντιγράφει μάλιστα, συντομεύοντάς το κάπως, τὸ περὶ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρώσων κείμενό του (*Σύγγραμμα*, κεφ. μδ´)⁵⁸, καὶ στὴ συνέχεια τὴν περὶ τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας ἀφήγηση (κεφ. με´), μὲ τὸν τίτλο « Ἱστορία παλαιὰ Γορδίου» (φ. 119α-120β). Τέλος, ἐρμηνεύοντας τὴ ρήση «οὐαὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς ἔχων θυμὸν μέγαν, εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει» (Ἀπ 12, 12), συνοψίζει ὡς ἐξῆς τὴ σκέψη τοῦ Ἀγραφιῶτη διδασκάλου : «Τρεῖς μεγάλους πολέμους ἐσήκωσεν ὁ διάβολος ὅταν ἐξέπεσεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν μὲ θυμὸν. Καὶ ἀπὸ μὲν τὸ μέρος τῆς Ἀνατολῆς ἐξήγειρε τὸν ἀντίχριστον Μωάμεθ· ἀπὸ δὲ τὸ μέρος τῶν εὐσεβῶν ἐξήγειρε τοὺς εἰκονομάχους βασιλεῖς, ὅπου ἐτυράντισαν τοὺς ὀρθοδόξους ἴσα μὲ τοὺς εἰδωλολάτρας· καὶ μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν εὐθὺς ἐσήκωσε τὴν ἀποστασίαν τοῦ Πάπα καὶ ἐτάραξε μέγαν τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ εὐθὺς ἐχώρισε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ ἀπὸ τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐχώρισε καὶ τὸ βασιλείον τῆς Δύσεως καὶ ἔστηεν αὐτοκράτορα τὸν Κάρολον καὶ τὸ βασιλείον τῆς Ἀουστρίας καὶ Γαλλίας⁵⁹. ὁ ὁποῖος ἐσήκωσε τὸν ἀσπασμὸν τῶν εἰκόνων ἀπὸ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν, διόρισεν ὅτι μόνον νὰ εὐρίσκωνται αἱ εἰκόναι εἰς τὰ ἐκκλησίας διὰ ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἀσπάζωνται. Ἐκράτησε δὲ καὶ ὁ Πάπας ἄλλους τόπους μὲ τὴν Ρώμην ὁμοῦ, καὶ ἔμεινε τὸ βασιλείον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς μεγάλην ἀδυναμίαν. Καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλα ἠχμαλωτίσθη» (φ 120β)⁶⁰.

Στὸ ιγ´ κεφάλαιο ὁ ἐρμηνευτὴς μας ταυτίζει τὰ *δυὸ θηρία*, τὸ πρῶτο μὲ τὸν Μωάμεθ καὶ τὸ δεῦτερο μὲ τὸν Πάπα, ὅπως καὶ ὁ Γόρδιος. Ἡ ἐρμηνεία του

58. «Περὶ τοῦ ἁγίου Βλαδμηῆρου τοῦ φωτίσαντος τὴν Ρωσίαν», ὁ ἐρμηνευτὴς μας ἀφιερώνει μιὰ σελίδα (σ. 301) καὶ στὸν Κώδ. ἀρ. 282 τῆς Ἱ. Μ. Παντελεήμονος.

59. τῆς γαλήας: ἐπιπρόσθετο καὶ μὲ ἄλλο μελάνι.

60. «Περὶ τοῦ τριτοῦ πολέμου τοῦ Σατανᾶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν», ὁ ἐρμηνευτὴς μας ἀφιερώνει μιὰ σελίδα (σ. 93) καὶ στὸν Κώδ. ἀρ. 282 τῆς Ἱ. Μ. Παντελεήμονος.

ὅμως διαφέρει σὲ μερικὲς λεπτομέρειες. Τὸ *χάραγμα* τὸ δίνει ὄχι τὸ πρῶτο θηρίο, ὁ Τούρκος, ἀλλὰ τὸ δεύτερο, ὁ Πάπας⁶². «*Θάλασσα* ἐννοεῖται τὸ νότιον μέρος... ἀπὸ τὸ ὅποσον ἐφάνη ἡ τυραννία τῶν Μωαμεθιτῶν καὶ ἐρήμωσε τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια» τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ «*γῆ* ὀνομάζεται ἡ Εὐρώπη, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐφάνη τὸ θηρίον ὁ Πάπας». Ὁ ταυτισμὸς τῶν δύο θηρίων στηρίζεται πάνω στὰ ὀνόματα *Μωαμέτις* καὶ *Λατεῖνος*, πού δίνουν τὸν ἀριθμὸ 666. Καὶ τὰ δύο θηρία προσποιοῦνται ὅτι κάνουν θαύματα, τὸ ἓνα μὲ τοὺς δερβίσηδες καὶ τὸ ἄλλο μὲ τοὺς Ἰησουίτες (Γιεζουβίτες)⁶³. Αἱ *ἑπτὰ κεφάλαι* τοῦ πρώτου θηρίου ἦσαν ἑπτὰ σουλτάνοι ἀπὸ τοῦ Ὀθμάν μέχρι τὸν Ἰλτριμ Παγιαζίτη πού πέθανε αἰχμάλωτος στὰ χέρια τοῦ Ταμερλάνου. Αὐτὸς εἶναι ἡ *πληγεῖσα κεφαλή*, γιατί ἡ ἦττα του ἀδυνατίσσει τὴν βασιλεία τῶν Τούρκων. Ὅμως ἡ κεφαλή *ἐθεραπεύθη*, ὅταν ὁ υἱὸς του Μεχμέτης κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν⁶⁴ «καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ Εὐρώπη καὶ ἐπροσκύνησαν τὸ θηρίον καὶ τὸν δράκοντα πού τοῦ ἔδωσε τὴν ἐξουσίαν»⁶⁵. Οἱ *ἄγιοι* μὲ τοὺς ὁποίους πολέμησε τὸ θηρίο Μωάμεθ καὶ τοὺς ἐνίκησε εἶναι οἱ δύο μάρτυρες, δηλαδή ἡ ὀρθόδοξη βασιλεία καὶ ἡ Ἐκκλησία. Ὅμως, «καθὼς οἱ Ἀγαρηνοὶ ἠγματούρευσαν τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς ἔσφαξαν, τὰ ὅμοια θέλουσι πάθουν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν ὀρισμένον τους καιρὸν».

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ δύο προηγούμενα κεφάλαια, ὁ συγγραφέας μας διαπραγματεύεται μὲ μεγάλη συντομία τὰ κεφάλαια *ιδ' καὶ ιε'* τῆς Ἀποκάλυψης, ἴσως γιατί ἡ καταστροφή τῶν ἀσεβῶν καὶ τῶν δυσσεβῶν θὰ τὸν ἀπασχολήσει στὰ ἐπόμενα *ιζ', ιη' καὶ ιθ'* κεφάλαια. Οἱ *ἄγιοι*, τῶν ὁποίων ὁ Θεὸς εἰσακούει τίς

61. Ἐρμηνεία τοῦ ἴδιου κεφαλαίου βλ. καὶ στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου (φ. 97β-99α).

62. Στὸ σημεῖο αὐτό (φ. 122α-124α) ὁ συγγραφέας ἐπιτίθεται μὲ δριμύτητα κατὰ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τοῦ Πάπα· ὅμως ὅλα τὰ στοιχεῖα εἶναι δανεισμένα ἀπὸ τὸν Γόρδιο, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸ κεφ. νζ' τοῦ *Συγγράματος*.

63. Γιὰ τοὺς γιεζουβίτες βλ. καὶ φ. 98, στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

64. Ἡ ἴδια ἐρμηνεία στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀγαθαγγέλου (φ. 97αβ). Ὅμως σὲ σημεῖωμα (φ. 27αβ) λέγει ὅτι ἡ πληγεῖσα κεφαλή ἐννοεῖ τὴ δολοφονία τοῦ Ὀμάρ (634-644), τρίτου καλίφη τῶν Μουσουλμάνων, ἡ ὁποία θεραπεύτηκε ἀπὸ τὸν Ὀθμάν (Ὀσμάν), τὸν πρῶτο σουλτάνο τῶν Τούρκων. Ὁ συγγραφέας μας συγγέει τὸν τέταρτο χαλίφη τῶν Μουσουλμάνων Ὀσμάν (644-656) μὲ τὸν ἰδρυτὴ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Ὀσμάν ἡ Ὀθμάν († 1323/4), κάνει δηλαδή ἓνα πῆδημα στὴν ἱστορία 767/8 χρόνων. Ἔτσι θεωρεῖ τοὺς Τούρκους ὀθωμανοὺς ὡς ἄμεσους διαδόχους τοῦ Μωάμεθ καὶ ἀπαλείφει ὅλη τὴν περίοδο τῆς ἱστορίας τῶν Ἀραβομουσουλμάνων.

65. Στὸ σημεῖο αὐτό (φ. 121α) ἀναφέρεται στὴ σύνοδο πού συνήλθε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπὶ Μιχαὴλ Παλαιολόγου καὶ κατεδίκασε τὸν «χαλκοσφυροκοπιόμενον» θεὸν τῶν Μουσουλμάνων.

προσευχές και κάνει την εκδίκησιν, εἶναι οἱ τέλειοι, οἱ μοναχοὶ ποὺ ἔζησαν ὡς εἰσάγγελοι (Ἄπ 14, 1-5). «Ἀπὸ ἐδῶ ἀρχίζει ὁ ἀφανισμὸς τοῦ θηρίου, καθὼς εὐηγγέλισεν ὁ ἄγγελος ὁ πετώμενος ἐν τῷ μεσουρανήματι (Ἄπ 14, 6). Ὁ θερισμὸς τοῦ σίτου (Ἄπ 14, 15-16) δηλοῖ ὅτι πλησιάζει ὁ καιρὸς τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ Τοῦρκου καὶ τοῦ Πάπα ὁμοῦ· ὅμως «θέλουν διαλεχθῆ ἀρχήτερα οἱ καλοὶ χριστιανοὶ ὅπου εὐρίσκονται ἀνάμεσα τῶν ἀσεβῶν καὶ νὰ μὴν ἀπολεσθῶσι καὶ αὐτοί». «Μὲ τὸ τρύγισμα τῶν σταφυλῶν (Ἄπ 14, 18-19) δηλοῖ τὸ γέμισμα τοῦ ποτηρίου τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἀγανακτήσεως» τοῦ Θεοῦ. Ἔπεσεν ἡ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη (Ἄπ 14, 8), ἡ Κωνσταντινούπολη, τῆς ὁποίας προλέγει τὸν ἀφανισμὸ μαζὶ μὲ ὄλους, ὄχι μόνο τοὺς ἀπίστους ἀλλὰ καὶ τοὺς χριστιανούς, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προεστώτες ποὺ ἔλαβαν τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου καὶ ζοῦν στὴν ἀσωτία⁶⁶. Καὶ τελειώνει ὡς ἔξῃς, καὶ μὲ γράμματα κόκκινα, τὸν σύντομο αὐτὸν σχολιασμὸ τοῦ κεφαλαίου. «Βλέπε ὅτι ὅλα αὐτὰ πρὶν τῆς συντελείας ἔχουν νὰ γίνουν καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ θέλει ἀποδώσει καὶ ἐδῶ εἰς τὴν γῆν τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ ἀσεβῶν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν τὴν αἰώνιον κόλασιν. Ὅμοίως καὶ τῶν εὐσεβῶν θέλει ἀποδώσει ἐν προοιμίῳ καὶ ἐδῶ βασιλείαν ἐπίγειον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν αἰώνιον. Καὶ ἔπειτα θέλει φανῆ ὁ ἔσχατος τρίτος Ἀντίχριστος. Πῶς λοιπὸν λέγει ὁ Γόρδιος ὅτι μὲ τὸν Τοῦρκον θέλει γίνῃ ἡ συντέλεια; Θεὸς γὰρ ἐκδικήσεων Κύριος» (φ. 124β)⁶⁷.

Γιὰ τὴν *υἰαλίην* ἢ *χρυσταλλίνην θάλασσαν* (Ἄπ κεφ. ιε') ὁ συγγραφέας μίλησε ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς ἐρμηνείας του (φ. 104β -105α). Οἱ *κιθαρίζοντες* καὶ *εὐχαριστοῦντες* τὸν Θεὸ εἶναι ὅσοι δὲν δέχτηκαν τὸ *χάραγμα τοῦ θηρίου*, ὅσοι φυλάχτηκαν καθαροὶ ἀπὸ τὴς ἀσέλγειες τῶν ἀσεβῶν Μωαμεθιτῶν καὶ τῶν δυσσεβῶν Παπιστῶν. «Καὶ ὅταν πλησιάσῃ ὁ καιρὸς, θέλουν ἐτοιμασθῆ νὰ ἰδοῦν τὴν ἀπώλειαν τοῦ θηρίου. Καὶ αὐτοὶ θέλουν ἀναστηθῆ τότε νὰ βασιλεύουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ τὰ χίλια, ἦτοι 100 ἔτη, ὡς τὸ λέγει ἐμπροσθήτερα εἰς τὸ εἰκοστὸν κεφάλαιον (Ἄπ 20, 3) Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ «χρυσοδέκατος ἀριθμὸς» ὅπου λέγει ὁ Ἀγαθάγγελος⁶⁸. Ἔχουμε λοιπὸν ἐδῶ (φ. 125α) μιὰ δευτέρη μνεῖα τῆς χιλιε-

66. Ἡ στάσις πολλῶν προεστώτων καὶ ἱεραρχῶν ἐναντι τῶν δύο θηρίων στιγματίζεται καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα. Ὑπενθυμίζει βέβαια τὴν ἐρμηνεία τοῦ Κυρίλλου Λαυριώτη (βλ. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques de l'Apocalypse...*, ὁ.π., σ. 618-619), εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ συγγραφέας μας ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Ι.Π. Σερίφιο.

67. Βλ. καὶ φ. 99α καὶ ἔξ., στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

68. Ἡ χρυσοδέκατος. Βλ. καὶ φ. 91α, στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Ἀγαθαγγέλου, βλ. ἔκδ. Στεφανίτζη, σ. 184.

τοῦς βασιλείας, ἡ ὁποία ὁμως μπορεῖ νὰ διαρκέσει ἑκατὸ ἢ καὶ 50 χρόνια, ἓνα Ἰωβηλαῖον) καὶ πού θὰ ἐπέλθει μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ Θηρίου⁶⁹. Οἱ ἅγιοι θὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἐκδίκηση τῶν ἑπτὰ ἐσχάτων πληγῶν, ἡ ὁποία ἐκδίκηση θὰ ἔλθει σύντομα καὶ θὰ εἶναι ἡ ἴδια μ' ἐκείνη τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἑβδόμης σφραγίδος στὸ ἡ' κεφάλαιο. «Καὶ ἡ μὲν *πρώτη πληγὴ* θέλει δοθῆ εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰς τὰ βασίλεια τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι θέλουν καὶ νὰ συναχθοῦν εἰς τὸ πλάτος τῆς γῆς εἰς πόλεμον διὰ ἀπώλειάν τους. Καὶ ἡ *δεύτερη* εἰς τὸ νότιον μέρος ὁποῦ ἐπρωτοφάνη ὁ Μωάμεθ. Καὶ ἡ *τρίτη* εἰς τὰ ἔθνη καὶ φυλάς τῶν ἀσεβῶν ὁποῦ εὐρίσκονται εἰς τὰς ἡπείρους. Καὶ ἡ *τετάρτη* εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τοὺς ἁμαρτωλοὺς εὐσεβεῖς. Ἡ *πέμπτη* εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ *ἕκτη* εἰς τὴν Περσίαν διὰ νὰ ἐτοιμασθῆ ἡ στράτα τῶν χριστιανῶν βασιλέων ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Ἡ δὲ *ἑβδόμη* εἶναι ὁ ἀφανισμὸς τῆς Βαβυλῶνος καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ὁποῦ θέλουν σφαγῆ ὑπ' ἀλλήλων ὅλοι οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοί» (βλ. Ἀπ κεφ. ις'). Ὁ σχολιαστὴς θὰ ἐπαναλάβει πολλὰς φορὰς, παραπέμποντας συχνὰ στὸν Ταράσιο Κωνσταντινουπόλεως, ὅτι ὁ ἐξαφανισμὸς τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ ὀφείλεται σὲ ἐμφύλιο μεταξὺ τους σπαραγμὸ, σὲ ταραχὰς καὶ ἀλληλοσκοτωμούς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἓνας τόσο συγκεκριμένος ἐντοπισμὸς τῶν ἑπτὰ πληγῶν συναντιέται γιὰ πρώτη φορὰ, ἀλλὰ ὁ συγγραφέας δὲν δίνει καμιὰ ἐξήγηση⁷⁰. Ὅσο γιὰ τὰ *τρία ἀκάθαρτα πνεύματα* (Ἀπο. 16, 13-14) πού ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ *στόμα τοῦ δράκοντος* (τοῦ διαβόλου πού ἔπεσε ἀπὸ τοὺς οὐρανούς στὴ γῆ), ἀπὸ τὸ *στόμα τοῦ θηρίου* (τοῦ βασιλέα τῶν Τούρκων) καὶ ἀπὸ τὸ *στόμα τοῦ ψευδοπροφήτη* (τοῦ Πάπα), τὰ τρία αὐτὰ δαιμόνια τῆς πλάνης θέλουν παρακινήσει ὅλους τοὺς λοιποὺς βασιλεῖς νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῆς εὐσεβείας, κατὰ τῶν Ρώσων, ὁποῦ ἔγινε»⁷¹. Οἱ πιστοὶ χριστιαν-

69. Βλ. καὶ φ. 99α καὶ ἐξ., στὴν «παραφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

70. Βλ. καὶ φ. 92β, στὴν «παραφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου.

71. *κατὰ τῶν Ρώσων ὁποῦ ἔγινε*: ἐπιπρόσθετο καὶ μὲ ἄλλο μελάνι. Γιὰ τὰ τρία ἀκάθαρτα πνεύματα βλ. καὶ φ. 92α, στὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Ἄλλου, Ἔτεραι μαρτυρίαι... (φ. 42β), ὁ σχολιαστὴς μας δίνει στὰ τρία πνεύματα μιὰ ἐρμηνεία ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὴν ἄμεση πολιτικὴ ἐπικαιρότητα στὰ πρόθυρα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου: «Τὰ *τρία πνεύματα ἀκάθαρτα* ὁποῦ ἐξέβησαν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος διαβόλου, ὁποῦ λέγει ὁ Ἰω(άννης εἰς τὴν) Ἀποκάλυ(ψιν) ὅτι ἔπεσε εἰς τὴν γῆν, καὶ τοῦ θηρίου, βασιλέως Τούρκου, τοῦ ἑπτακεφάλου, καὶ τοῦ ψευδοπροφήτου, θηρίου δικεράτου, τοῦ ἔχοντος κέρατα ἀρνίου καὶ ποιῶντος σημεῖα ἐνώπιον τοῦ θηρίου τοῦ πρώτου (Τούρκου), ὁποῦ δηλοῖ οὐ μόνον τὸν Πάπαν ἀλλὰ καὶ ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης Παπολάτραι καὶ Λουθηροκαλβίνους, οἵτινες τῆς αὐτῆς ξυμμορίας κόμμα εἰσίν· τὰ ὅμοια βατράχοις, δηλαδὴ ἀθεῖαν οὗτοι πάντες προσεβούσιν. Αὐτὰ τὰ πνεύματα πέμπονται εἰς τοὺς βασιλεῖς, ὥστε νὰ τοὺς συνάξουσιν εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀρνίου τῆς μεγάλης

νοί λαμβάνουν λοιπόν την έντολή νά εἶναι ἔτοιμοι, διότι πλησιάζει «ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς ἐκδικήσεως ὅπου ὁμοιάζει τὴν συντέλειαν» (φ. 125α-126α)⁷².

Τὰ κεφάλαια ιζ΄, ιη΄ καὶ ιθ΄ ἐκλαμβάνονται ὡς μιὰ ἐνότητα καὶ χαίρουν ἰδιαίτερης προσοχῆς καὶ φροντίδας. Καὶ τοῦτο διότι προαναγγέλουν καὶ περιγράφουν, ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς νέας χριστιανικῆς βασιλείας, τὴν *πρῶτη ἀνάσταση*, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὸν τέλειο ἔξαφανισμό τῶν ἀσεβῶν καὶ τῶν δυσσεβῶν, τὴν τελικὴ ἦττα τοῦ Σατανᾶ καὶ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου, τὴ *δεύτερη ἀνάσταση*⁷³.

«Ἐδῶ εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον (κεφ. ιζ΄) φανερώνει ξεχωριστὰ ὅλην τὴν ἀκαθαρσίαν τῶν Τούρκων καὶ παρασταίνει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἧτοι τὸ Μωαμεθανικὸν βασιλεῖον, ὡς πόρνην γυναικα, μὲ τὴν ὁποίαν χαίρονται καὶ πορνεύουν ὅλα τὰ βασιλεία τῆς Εὐρώπης, διότι ἀπὸ αὐτὸν πραγματεύονται καὶ κερδίζουν καὶ μὲ αὐτὸν συμβασιλεύουσι διὰ τῶν πρέσβεῶν τους καὶ τιμῶνται. Καὶ ἡ πόλις εὐρίσκειται ποτισμένη ἀπὸ τὰ αἵματα τῶν χριστιανῶν, ὅπου εἰς τὴν ἄλωσιν καὶ καθ’ ἐκάστην μέσα εἰς αὐτὴν θανατώνονται, καθὼς λέγει: «⁷Ωδε ἡ σοφία. Αἱ ἑπτὰ κεφαλαὶ ὄρη εἰσίν, ὅπου ἡ πόρνη κάθεται», ἧτοι ἡ Ἐπτάλοφος. «Καὶ τὸ θηρίον ὅπου εἶδες, εἶναι καὶ δὲν εἶναι», ἧγουν πολὺν καιρὸν ἔχει νὰ βασιλεύσῃ, ὅμως ἔχει νὰ χαθῆ. Καὶ ἀπὸ τὸ νότιον μέρος θέλει φανῆ καὶ εἰς τὴν ἀπώλειαν θέλει ὑπάγει. Καὶ ὅταν ἔχη νὰ χαθῆ, θέλουν θαυμάσει ὅλα τὰ βασιλεία τῆς Δύσεως ὅπου δὲν ἐγράφησαν τὰ ὀνόματά τους εἰς τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς (φ. 126β). Καὶ συνεχίζει : «Μὲ τὸν ἑβδομον ἀριθμὸν (Ἄπ 17, 10) δηλοῖ ὅλους τοὺς Τούρκους βασιλεῖς τῆς Ἐπταλόφου. Οἱ λοιποὶ ἐπέρασαν καὶ ὁ ἕνας βασιλεύει τώρα. Καὶ σιμὰ εἰς τὸ τέλος θέλει ἔλθει ὁ ἄλλος, καὶ νὰ βασιλεύσῃ αὐτὸς ὀλίγον καιρὸν. Τὸ δὲ ὀλίγον σημαίνει πολλὰ χρόνια, καθὼς λέγει καὶ διὰ τὸ θηρίον. Πλὴν ὀγλήγορα περνοῦν. Καὶ τὸ θηρίον ὅπου λέγει πῶς εἶναι ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ καὶ αὐτὸς εἶναι ὄγδοος καὶ πηγαίνει εἰς ἀπώλειαν, δηλοῖ τὸν ἔσχατον βα-

ἡμέρας τοῦ Κυρίου Παντοκράτορος. Ἐδῶ ἐννοεῖ τὰς τρεῖς διπλωματικὰς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης: Αὐστρίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, παρὰ τοὺς ὁποίους ἐγράψεν ὁ σουλτάνος, στέλλων χαρίσματα εἰς αὐτοὺς, διὰ νὰ ὑπερασπισθῶσι τὸ κράτος αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκαν πίστεις νὰ φυλάξωσι τὴν ἀκεραιότητα τοῦ σουλτάνου... Μὲ δόλον ὁμίλησαν τὴν ἀκεραιότητα πρὸς τὸν σουλτάνον· ἄλλ’ ὁ σκοπὸς τῶν εἶναι ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἀρπάσῃ περισσότερον μέρος τῆς βασιλείας τοῦ σουλτάνου. Καὶ ἐπειδὴ τοὺς ἐμποδίζει ὁ θρόνος Κωνσταντινουπόλεως, διότι ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον δὲν παραχωρεῖ τὴν κυριαρχίαν, διὰ τοῦτο εἶπον νὰ φυλάξουν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας».

72. Βλ. καὶ τὴν ἔννοια τῆς ὄρασης τῶν σημείων στὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὸν Σεργίφιο.

73. Ἄλλωστε ὅλο ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς παράφρασης τοῦ Ἀγαθαγγέλου σὸ ὁποῖο ἐπιχειρεῖται ἐρμηνεῖα τῆς Ἀποκάλυψης ἀφορᾷ στὰ ἴδια αὐτὰ κεφάλαια.

σιλέα Μαχουμέτ⁷⁴, τὸν θαυμαστότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς λοιπούς, καὶ θέλει ἀπωλεσθῆ ἑσχάτως» (φ. 126β-127α)⁷⁵.

Δέκα κέρατα (Ἄπ 17, 15-18) εἶναι οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι θὰ βασιλεύσουν διὰ τῶν ἐλτζίδων, τῶν πρέσβεών τους. Ὅταν ἔλθει ὁ καιρὸς, θὰ μισήσουν τὴν πόλιν καὶ θὰ τὴν κατακαύσουν. Πολεμώντας ὁμως μὲ τὸ Ἄρνιον (17, 14) θέλουν νικηθῆ. Καὶ ὅταν κατακαυθῆ ἡ Ἐπάλοφος (κεφ. ιη'), οἱ ἄγιοι θέλουν ψάλει ἀλληλούϊα (Ἄπ 19, 1-5· φ. 127β-128α).

«*Γάμον τοῦ ἀρνίου* ἐδῶ (Ἄπ 18, 7) λέγει τὴν ἀπώλειαν μὲν τῶν ἀσεβῶν καὶ αἰρετικῶν καὶ βασιλείαν τῶν ἁγίων... *Κεκλημένους* εἰς τὸν γάμον τοῦ ἀρνίου λέγει ὅσους εὐσεβεῖς μέλλουν νὰ ἀπολαύσουν τὴν πρώτην ἀνάστασιν ταύτην ὁμοῦ μὲ τοὺς ἁγίους ὁποῦ μέλλουσι νὰ ἀναστηθοῦν νὰ συμβασιλεύσουν τὰ χίλια ἢ ἑκατὸ ἔτη» (φ. 128α).

«*Ὁ λευκὸς ἵππος* ἐδῶ (Ἄπ 18, 11) φανερῶνει τὴν ἀπώλειαν τῶν ἀσεβῶν καὶ ἀνάδειξιν τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας τῶν χριστιανῶν», ὅπως ὁ λευκὸς ἵππος τῆς

74. Τὸ Μαχμουτ σθησμένο καὶ στὴ θέση του Μετζήζ, μὲ ἄλλο μελάνι. Ἡ διόρθωση ὑποδηλώνει ὅτι τὸ ἀρχικὸ κείμενο γράφτηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1839 (:). Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν χρονολογικῶν προσδιορισμῶν ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυση.

75. Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ φ. 64β//σ. δ' καὶ ἕως τὴν ἀρχὴ τοῦ φ. 65β//σ. ς', διαβάζουμε μιὰ ὑποσημείωση τόσο ἐκτενὴ ὅσο καὶ συγκεχυμένη, ἡ ὁποία παραπέμπει στὴ σελ. 94//φ. 126β, δηλαδὴ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βασιλέων. Ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς: «σελ. 94. *Τὸ Θηρίον ὃ εἶδες ἦν καὶ οὐκ ἔστι καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου*, ἦτοι αἱ βασιλείαι τῶν ἀσεβῶν τῶν προγενεστέρων εἰδωλολατρῶν ἦσαν μὲν τότε, εἰς τοὺς χρόνους τοῦ θεολόγου, ἡ δὲ βασιλεία τοῦ Μωάμεθ τότε ἀκόμη δὲν ἦτον, ἀμὴ ἔμελλε νὰ φανῆ ἀπὸ τὸ νότιον μέρος καὶ ἔπειτα νὰ ἀπωλεσθῆ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ. Καὶ οἱ *ἑπτὰ βασιλεῖς* ὁποῦ λέγει, ἑπτὰ βασιλείας τῶν ἀσεβῶν δηλοῖ. Αἱ μὲν *πέντε* ἦσαν τῶν πρώην πέντε αἰώνων, τῶν ἀσεβῶν εἰδωλολατρῶν βασιλειῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν πεσμέναι εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θεολόγου. Ὁ δὲ *ἕκτος* ἐβασίλευε τότε, εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα τῶν ἀσεβῶν βασιλειῶν, ἦτοι οἱ βασιλεῖς Ρώμης ἄχρι τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ *ἄλλος οὐπω ἦλθεν*, ἦτοι οἱ Μωαμεθῖται. *Καὶ ὅταν ἔλθῃ*, πολλοὺς μὲν χρόνους θέλει βασιλεύσει, ὁμως ταχέως παρέρχονται. *Καὶ τὸ θηρίον ὁποῦ εἶδες ὅτι ἦν καὶ δὲν εἶναι, αὐτὸς εἶναι ὄγδοος καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει*· καὶ δηλοῖ τὴν βασιλείαν τοῦ Μωάμεθ, ὅτι ὡς ὁμόφρων ἀσεβῆς οὕσα, συνημμένως μὲ τοὺς ἑπτὰ τῶν εἰδωλολατρῶν βασιλεῖς. Ἡ πικρότης τοῦ διωγμοῦ τῆς εὐσεβείας ἦτον μὲν καὶ τότε, πλην ἡ μωαμεθικὴ βασιλεία δὲν ἦτον. Καὶ *ὄγδοον* δηλοῖ τὸν Μεμέτην ὁποῦ ἔλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁμοίως καὶ τὸν ἑσχατον ὁποῦ θέλει τὴν δώσει, ὅτι ὁμόνυμοι τυγχάνει νὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ δύο· καὶ ὅτι ἀπὸ τοὺς πρώτους ἑπτὰ ἕνας εἶναι καὶ αὐτὸς, ἡ αὐτοὶ οἱ ἑσχατοὶ ἀντίπαλοι τῆς εὐσεβείας (Στὸ κάτω περιθώριον τῆς σελ. ε'// φ. 65α καὶ μὲ ἄλλο μελάνι καὶ ἄλλη γραφὴ: «ὄγδοον καλεῖ τὸν Μεχμέτ ὁποῦ ἔλαβεν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς διαδόχους του ὅλους ὁμοῦ. Καὶ ὅταν ἔλθουν αὐτοὶ, ταχέως ὑπάγουν εἰς τὴν ἀπώλειαν ὁμοῦ μὲ τοὺς προτέρους ὁμόφρονάς των ἀσεβεῖς. Καὶ ὄγδοον βασιλείαν τῶν Μωαμεθιτῶν ἐκάλεσε, ὅτι εἰς τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἐβασίλευσε καὶ βασιλεύει ἄχρι τοῦ νῦν, μετὰ τὰς ἑπτὰ χιλιάδας ἐτῶν ἀπὸ Ἀδάμ».

πρώτης σφραγίδας σημάδευε τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη (φ. 128α). – «...ἵνα φάγητε σάρκα...». Ἡ πρόσκληση αὐτῆ τῶν ὀρνέων «σημαίνει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὅπου ὁ ἅγιος Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως λέγει εἰς τὴν προφητείαν του, εἰς τὸν ὅποιον μέλλουσι νὰ ἀπωλεσθῶσιν οἱ ἀσεβεῖς καὶ αἰρετικοὶ καὶ ὅσοι γηϊνόφρονες φρονοῦν νὰ ἀρπάσουν ὀφρῖκια καὶ ἡγεμονίας καὶ νὰ κυριεύουν τυραννικῶς ὁμοῦ μὲ τοὺς ἀμαρτωλοὺς καὶ ἀμετανόητους⁷⁶. Οἱ ὅποιοι θέλουσι φονευθοῦν καὶ νὰ τρέξῃ τὸ αἷμα ἕως τὰ χαληνάρια τῶν ἀλόγων, καθὼς τὸ λέγει ἐμπρός, καὶ νὰ κοκκινήσῃ ἡ θάλασσα ἕως στάδια τεσσαράκοντα. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἀγαρηνῶν καὶ ὁ μαρὸς Πάπας θέλουν πεμφθοῦν ... εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ θείου, καὶ τὰ ὄρνεα θέλουν χορτάσει ἀπὸ τὰ νεκρὰ πτώματα τῶν ἀλληλοσφαχθέντων (φ. 128αβ).

Τὸ δέσιμο τοῦ Σατανᾶ στὴν ἄβυσσο ἐπὶ χίλια ἔτη, ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη, δὲν σημαίνει τὴ δευτέρα παρουσία τοῦ Κυρίου καὶ τὴ συντέλεια τοῦ κόσμου ἀλλὰ τὴν πρώτη ἀνάστασι καὶ τὴ βασιλεία τῶν εὐσεβῶν, οἱ ὅποιοι θὰ βασιλεύσουν τώρα μὲ ἄνεση, χωρὶς τὴν πικρότητα τῶν πειρασμῶν, ὥστε νὰ λάμψῃ ἡ εὐσέβεια πανταχοῦ. Γιατί, ἂν τὸ δέσιμο τοῦ Σατανᾶ στὴν ἄβυσσο σήμαινε τὴ συντέλεια, πῶς θὰ μπορούσαμε νὰ ἐξηγήσουμε τὸ *λύσιμό* του ὕστερ' ἀπὸ «μικρὸν χρόνον»; Ἡ συντέλεια θὰ ἐπέλθῃ ὅταν θὰ συλληφθῇ ἐκ νέου ὁ Σατανᾶς καὶ θὰ ριφθῇ στὴ λίμνη τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ θείου, ὅπου βασανίζονται ἤδη τὸ θηρίον (ὁ Τοῦρκος) καὶ ὁ ψευδοπροφήτης (ὁ Πάπας)⁷⁷. Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ τοῦ δεσμάτος τοῦ Σατανᾶ (φ. 129α) ὀδηγεῖ τὸν ἐρμηνευτὴ μας σὲ μιὰ ἀνακεφαλαιώ-

76. Βλ. καὶ παραπ., ὑποσημ. ἀρ. 63.

77. Ἡ διάκρισι μεταξὺ δεσμάτος τοῦ Σατανᾶ στὴν ἄβυσσο ἐπὶ χίλια ἔτη καὶ παντοτεινοῦ ριψίματός του στὴ λίμνη τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ θείου εἶναι βασικότατη γιὰ τὸν ἐρμηνευτὴ, γιατί καθορίζει τὸν χρόνο ἀνάμεσα στὴν πρώτη ἀνάστασι (νέα βασιλεία τῶν χριστιανῶν) καὶ στὴ δεύτερη ἀνάστασι (συντέλεια τοῦ κόσμου). Γράφει στὴν «παράφρασή» του στὸν Ἀγαθὰγγελο: «Διὰ δὲ τὸν δράκοντα διάβολον, πρῶτον πέσιμόν του λέγει ἀπὸ τὸ στερέωμα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἔπειτα μετὰ τὴν πτώσιν τῶν ἀσεβῶν καὶ αἰρετικῶν λέγει ὅτι ἐδέθη μὲ ἀλύσσους καὶ ἐβάλαθι εἰς τὴν ἄβυσσον τῆς θαλάσσης καὶ ἐσφραγίσθη ἡ ἄβυσσος, ἵνα μὴ ἐξέλθῃ καὶ πλανήσῃ τὰ ἔθνη. Τὸ ὅποιον δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ εἰποῦμεν πῶς νὰ ἔγινεν ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων βασιλέων, ὅτι ἡ πλάνη του δὲν ἔπαυσε πλανώντας μὲ διαφορῶς αἰρέσεις καὶ πολεμώνας τὴν Ἐκκλησίαν αἰσθητῶς καὶ νοητῶς. Ἀλλὰ τοῦτο μέλλει νὰ γίνῃ, ὅταν ἐλευθερωθῇ ἡ εὐσέβεια καὶ νὰ μείνῃ εἰς καιροῦ διορισμένου διάστημα πάντῃ ἀνενόγητος ἀπὸ αἰρετικούς καὶ ἀπίστους. Καὶ τότε πάλιν λέγει· *λυθήσεται ὁ σατανᾶς πλανῆσαι τὸν Γῶγ καὶ Μαγῶγ*, ὅπου δηλοῖ τὸν ἔσχατον Ἀντίχριστον καὶ τὴν ἐσχάτην πληγὴν τῆς συμπληρώσεως τοῦ θυμοῦ τοῦ Κυρίου. Καὶ τότε νὰ βαλθῇ καὶ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ θείου, ὅπου τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης. Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ σαφεστάτη ἐρμηνεία» (φ. 96β).

ση τῆς ἐρμηνείας τῶν διαφόρων χρονικῶν προσδιορισμῶν τῆς Ἀποκάλυψης (φ. 129α-130α)⁷⁸.

Οἱ πιστοὶ βασιλεύσαν ἀπὸ τὸν πρῶτο Κωνσταντῖνο ἕως τὸν τελευταῖο. Ἡ βασιλεία τῶν ἀπίστων θὰ διαρκέσει ἀπὸ τὸ 642 μέχρι τὸν ἀφανισμό τους. Ἡ διάρκεια τῆς νέας βασιλείας τῶν χριστιανῶν θὰ εἶναι 100 ἢ 50 (ἓνα Ἰωβηλαῖον) χρόνια. Ὁ Ἀγαθάγγελος ὀνομάζει τὴν περίοδο αὐτὴ “χρυσοδοδέκατον ἀριθμὸν ἦτοι χρυσοῦν αἰῶνα”, ὅπου ὁ Σατανᾶς δὲν ἔχει ἄδειαν νὰ πειράξῃ τοὺς χριστιανούς⁷⁹. Ἐντούτοις ὁ συγγραφέας ἀποφεύγει νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς τὴ νέα αὐτὴ κατάσταση τῶν πραγμάτων, δηλαδή τὴν πραγματικότητα τῆς νέας βασιλείας. Στὰ σχόλιά του στὰ διάφορα ἄλλα κείμενα θὰ γίνῃ συχνὰ λόγος γιὰ τὸν *πένητα βασιλέα*, τὸν *ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ*, πού θὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὴ νέα αὐτὴ τάξη πραγμάτων. Δὲν ἀναφέρει ὅμως ἂν θὰ βασιλεύσῃ ὁ ἴδιος ὡς τὴ συντέλεια ἢ ἂν ὑπάρξουν καὶ διάδοχοί του⁸⁰.

Στὴν ἐρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψης θὰ κάνει συχνὰ λόγο γιὰ τὴν ὀγδόη οἰκουμένην συνόδο⁸¹, στὸ τέλος μάλιστα θὰ προβῇ σὲ μιὰ ἀρκετὰ ἐκτενῆ περιγραφή.

78. Ἡ ὁποία ἀνακεφαλαίωση ἐν συντομίᾳ ἔχει ὡς ἑξῆς:

1260 ἔτη δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς αἰχμαλωσίας (κατοχῆς) τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοὺς Τούρκους (Μουσουλμάνους): ἀπὸ τὴν πρώτη κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Πέρσες (600) μέχρι τὸν ἔξαφανισμό τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων (1262+600=1862!!!): 1260 ἔτη ἢ 42 μῆνες δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς φυγῆς τῆς γυναικὸς στὴν ἔρημο, τῆς προστασίας τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ ἔθνη πού δέχτηκαν τὸν Χριστό (1262 μέχρι τὴ βασιλεία τοῦ Ὀσμάν);

1260 ἔτη δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς προφητείας τῶν δύο μαρτύρων, τῆς ἐξουσίας τῶν χριστιανῶν βασιλέων καὶ τῶν πατριαρχῶν, ἀπὸ τὸ Μεγάλον Κωνσταντῖνο ἕως τὸν Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο (1260+300=1560!!!)

1000 ἔτη ἢ 100 ἢ 50 δηλοῖ τὴ διάρκεια τῆς πρώτης ἀνάστασης ἢ τῆς νέας βασιλείας τῶν πιστῶν, ἀπὸ τὸν ἀφανισμό τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων μέχρι τὴ συντέλεια καὶ τὴ δευτέρα ἀνάσταση (1892+100 ἢ 50=1992 ἢ 1942!!!)

79. Μὲ τοὺς ἀριθμοὺς ὁ συγγραφέας μας ἀσχολεῖται καθόλη τὴ διάρκεια τοῦ σχολιασμοῦ πού κάνει στὰ διάφορα ἄλλα ἐσχατολογικὰ κείμενα. Ἄλλωστε αὐτὸς εἶναι ὁ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ ὅλου ἐγχειρήματός του: Νὰ προσδιορίσῃ τὸν ἀκριβῆ χρόνο τῆς παντελοῦς καταστροφῆς τῶν δυὸ ἔχθρῶν τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τὴν ἴδρυσή τῆς νέας βασιλείας τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν. Τόσο ὅμως στὴν ἐρμηνεία τῆς Ἀποκάλυψης ὅσο καὶ στὸ σχολιασμὸ ἄλλων ἐσχατολογικῶν κειμένων, ἰδιαίτερα στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου, οἱ χρονολογικοὶ προσδιορισμοὶ του εἶναι ἀθάλατοι, ἀσταθεῖς καὶ χωρὶς καμιά σταθερὴ καὶ λογικὴ ἐρμηνεία. Βλ. καὶ ὑποσημ. ἀρ. 45.

80. Ὅλη αὐτὴ τὴν κυρίως περίοδο τῶν ἐσχάτων ὁ συγγραφέας τὴν περιγράφει ἐπίσης στὴν ἐρμηνεία του τοῦ κεφ. 10 τοῦ κειμένου τοῦ Ἀγαθαγγέλου. Ἐκεῖ εἶναι ἴσως κάπως ἀναλυτικότερος, ἀλλὰ ἡ σύγχυση τῶν χρονολογικῶν προσδιορισμῶν παραμένει ἡ ἴδια.

81. Βλ. καὶ φ. 101α, στὴν «παράφραση» τοῦ Ἀγαθαγγέλου· ἀκόμη φ. 7β-8α, στὸ Προοίμιον.

Πράγματι, έρμηνεύοντας τούς στ. Άπ 20, 4-6, γράφει: «Οί θρόνοι όπου έκάθησαν δέν δηλοΐ δια την δευτέραν παρουσίαν, άμή τούς άγίους άρχιερεΐς όπου θέλουν καθίσει τότε με έξουσίαν αυτοκρατορικήν και να γίνη ή άγία και οικουμενική όγδόη σύνοδος, να διαλεχθΐ ό σίτος από τά ζιζάνια, και να έξωστρακισθΐ κάθε δυσσεβΐς και κάκιστος και θεοστυγΐς αίρεσις, και να γίνουν όλοι ύπόσπονδοι εις την όρθοδοξίαν και να λάμψη πανταχού ή ευσέβεια. Οί δέ άρχιερεΐς, άλλοι μέν θέλουν εΐναι οί τότε διαλεχθέντες άληθεΐς ποιμένες και ούχι μισθωτοί όπως τώρα, οί όποιοι θέλουν εύρεθΐ τότε ζώντες. Και άλλοι, εκείνοι όπου κοιμώνται εις τόν ναόν τόν απόκρυφον εύρισκόμενον ένδον του ναού τΐς Άγίας Σοφίας, καθώς άποκαλύφθηκαν εις τόν μοναχόν Δανιήλ τόν έξ Ίσμαηλιτών⁸² και περιμένουσι τόν καιρόν να άναστηθούν και να καθίσουν εις κρίσιν κατά τών αίρετικών, όμοϋ με τούς λοιπούς όπου έπελεκίσθησαν δια την μαρτυρίαν του Ίησου και δια τόν λόγον του Θεού· και όσοι δέν έπροσκύνησαν τó θηρίον οϋτε την εικόνα· οί όποιοι αύτοί θέλουν άναστηθΐ να βασιλεύσουν τά πενήκοντα έτη, καθώς λέγει ό Άγαθάγγελος⁸³... Τó δέ πώς δέν τó λέγει αύτό (ό Άγαθάγγελος) δια την άνάστασιν τών νεομαρτύρων δια την δευτέραν παρουσίαν του Κυρίου, καθώς τινες τó υπέλαβον, αλλά δια τόν χρυσοϋν αΐώνα, καθώς τó λέγει και ή προφητεΐα του άγίου Άνδρέα του δια Χριστόν Σαλοϋ (φ. 181αβ), φανερόν εΐναι να τó καταλάβωμεν και από τó κάτωθεν ρητόν (παραθέτει τόν στ. Άπ 20, 5). Ό συγγραφέας μας έπιμένει στο γεγονός ότι οί πολίτες τΐς 1000//100ετοϋς βασιλείας, του «χρυσού αΐώνος» όπως λέγει, δέν θα εΐναι μόνο όσοι πιστοί ευσεβεΐς και ένάρετοι θα εΐναι έν ζωΐ τότε ή θα γεννηθούν κατά τη διάρκεια τΐς βασιλείας, αλλά και οί πιστοί που έπελεκίσθησαν από τούς Άγαρηνοϋς για την πίστη τους και γιατί δέν δέχτηκαν τó σφράγισμα, τόν φαϋλο βίο, οϋτε τών Άγαρηνών οϋτε τών Παπιστών. Δέν έξηγεί όμως πώς οί πιστοί και καθαροί αύτοί όρθόδοξοι θα πλανηθούν και θα διαφθαροϋν τόσο πολϋ στα πρόθυρα τΐς συντελείας του κόσμου ώστε να την προκαλέσουν.

Ό συγγραφέας μας εΐναι πολϋ πιο σαφής, όταν περιγράφει την τελευταία αυτή περίοδο τΐς ιστορίας τΐς σωτηρίας: «Όταν τελειώσουν τά έτη τΐς ευσε-

82. Για τó κείμενο και τίς εκδόσεις του, βλ. Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Τό Χρησιμολόγιον του Νικολάου Παπαρίγου...», ό.π., ύποσημ. 23.

83. Ό Άγαθάγγελος γράφει: «Ό τρομερός αΐών (του Άντιχρίστου) προσοΐσει τόν χρυσοδέκατον αριθμόν· εΐτα ρεύσει μέλι και γάλα κατά πάντα, λήξουσι αί ζάλαι, και όλοπληρη πενήκοντα έτη βασιλεύσει ή ειρήνη, ή άλήθεια θριαμβεύσει και ό ουρανός χαρίσεται τη άληθει δόξη· άνωψώθησεται ή όρθόδοξος πίστις και σκιρτήσει αύτη έξ άνατολΐς προς δυσμάς ίνα μακαρίζεται· φρίζουσιν οί βάρβαροι...» (Στεφανίτζης, ό.π., σ.184).

βοῦς βασιλείας, ἑκατὸν ἢ πενήκοντα ὡς εἶπομεν, τότε θέλει ἀπολυθῆ ὁ Σατανᾶς νὰ πλανήσῃ τὰ ἔθνη *Γὰρ καὶ Μαγώγ*, περὶ τῶν ὁποίων ὠμίλησεν ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ εἰς πλάτος», καθὼς καὶ ὁ Ἱερεμίας, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ἐλάλησεν περὶ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως, λαβὼν αὐτὸ ἀπὸ τὸν Δανιήλ (φ.134β). Ὁ συγγραφέας παραθέτει καὶ σχολιάζει ἐδῶ τὶς προφητεῖες τόσο τοῦ Δανιήλ (κεφ. ιβ΄) ὅσο καὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ (κεφ. λζ΄ καὶ λθ΄), καθὼς καὶ ἓνα κείμενο ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Νείλου τοῦ Μυροβλήτη (φ. 136α-138α). Καὶ συνεχίζει: «Καὶ ἔπειτα ἀπὸ ταῖς 7400⁸⁴ ἕως ταῖς 7500 θέλουν μετατραπῆ εἰς κακίαν παρὰ τὸ πρῶτον, εἰς ἀκαθαρσίαν καὶ ἀσέλγειαν, νὰ μὴ γνωρίζουν τὸ στέφανον τοῦ γάμου ἀμὴ κοινήν φθοράν, μήτηρ μὲ τὸν υἱὸν καὶ πατὴρ μὲ τὴν θυγατέρα νὰ μαινόνται. Καὶ νὰ ἀκολουθήσουν μεγάλας δυστυχίας καὶ θεοήλαταις ὀργαῖς εἰς τὴν οἰκουμένην. Καὶ ὅσον ἔχουν νὰ πληθύνουν οἱ κακίαις [καί] δυστυχίας, τόσο περισσότερον θέλουν νὰ δίδονται εἰς ταῖς ἀσωτείας. Καὶ ὅσαις κακίαις θενὰ ἐργάζονται, καὶ τόσαις δυστυχίας καὶ ὀργαῖς θέλουν νὰ γίνονται· διπλασίως ἀπὸ ἐκείναις ὅπου ἔκαμαν οἱ παλαιοὶ ἄνθρωποι πρὶν τοῦ κατακλυσμοῦ. Καὶ ὅσον θέλουν πλεονεκτοῦν, τόσον διπλασίως θέλουν παιδεύονται καὶ νὰ μετατοπίζονται ἀπὸ τόπον εἰς τόπον. Καὶ οἱ στεναγμοὶ τῶν πενήτων θέλουν ἀναβῆ εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς θυμίαμα εὐπρόσδεκτον. Καὶ ἡ ἀναισθησία θέλει θησαυρίσῃ ὅλα τὰ ἐγκλήματα τοῦ κόσμου εἰς μίαν θυγατέρα ἀκάθαρτον τῆς πορνείας. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θυγατέρα θέλουν σαρκωθῆ ὅλαις αἱ ἀνομίαις τοῦ κόσμου καὶ νὰ γίνουν μία ἔνωσις εἰς τὴν κοιλίαν τῆς καὶ νὰ ζωογονηθοῦν μὲ τὴν δυστυχίαν τοῦ κόσμου, ὅταν πτωχεύῃ ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν χάριν Πνεύματος διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν. Καὶ νὰ τοὺς ἔλθουν ὅλαις οἱ δυστυχίας σωρηδὸν καὶ νὰ δυστυχεύσῃ μεγάλως ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ ποιμένας καὶ πνευματικούς. Νὰ συγκυλύωνται ὅλοι ὁμοῦ. Καὶ τότες νὰ γεννηθῆ ἐκείνη ἡ ἀκαθαρσία ὅπου ἐσυλλήφθη εἰς τὴν κοιλίαν τῆς θυγατρὸς τῆς ἀνομίας καὶ νὰ αὐξήσῃ μὲ τὴν αὐξήσιν τῆς ἀνομίας καὶ νὰ τοῦ δοθῆ ὅλη ἡ δύναμις καὶ πονηρία τοῦ Σατανᾶ, ὅπου νὰ τοῦ ὑποταχῶσιν ὅλοι⁸⁵. Διότι

84. Ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς εἶναι τοῦ Νείλου (+1651): 7400-5508=1892/3. Βλ. καὶ παραπ., ὑποσημ. 26.

85. Βλ. καὶ τὸν ΓΟΡΔΙΟ, *Σύγγραμμα*, σ. 47-48. Ἐπίσης Α. ΑΡΓΥΡΙΟΥ, «Ὁ κώδικας 71 τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν. Μία Ἱστορία τοῦ Μωάμεθ σὲ μιά προοπτικὴ μερικῆς ἐρημείας τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννη», σὲ *Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν* 29 (2011) 134. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν ὁ Ἀντίχριστος ἔμελλε νὰ γεννηθῆ ἀπὸ γυναίκα πόρνη, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Χριστὸν ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ παρθένο. Βλ. Β. ΤΑΜΙΩΔΑΚΗΣ, *Ἡ διδασκαλία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν Ἀντίχριστο. Συμβολὴ στὴν ὀρθόδοξον ἐσχατολογία*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 340-346. Ὅμως δὲν συναντήσαμε μέχρι τώρα κανένα κείμενον ποὺ νὰ περιέχει μὴ τόσο

θέλει λείψει ἄξιον ὑποκείμενον εἰς κεφαλὴν καὶ προστασίαν λαοῦ μὲ τὸ νὰ καταφθαροῦν ὅλοι ἐπίσης. Καὶ ἡ ἀπώλεια θέλει φέρει τὴν μεγάλην ὀργὴν καὶ ἀπειλὰς καὶ πείναν σωματικὴν καὶ ψυχικὴν εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ τρώγουν θνησιμαῖα. Τότε ἡ θάλασσα θέλει ἀνεβάσει καθὼς τὰ θερμὰ ὕδατα ἀπὸ τὸ ἐνδόμυχον πῦρ τὸ ὑποκάτω, ἦτοι τὸ αἰώνιον, καὶ νὰ ξηρανθοῦν ὅλα τὰ παραθαλάσσια μέρη ἀπὸ τὴν ἀνάδωσιν τοῦ βρασμοῦ τοῦ αἰωνίου πυρὸς καὶ τῆς κολάσεως. Καὶ εὐσπλαγχνισθεὶς ὁ Θεὸς τοὺς ὀλίγους ὁποῦ μέλλουν νὰ σωθοῦν, τότε θέλει ἀποστείλει τὸν Ἐνώχ καὶ Ἡλία καὶ τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, νὰ στηριξοῦν τοὺς καλοπροαιρέτους, νὰ μὴν πλανηθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπάτην τοῦ Ἀντιχρίστου. Τοὺς ὁποίους μαθῶν ὁ Ἀντίχριστος θέλει ἀποστείλει νὰ τοὺς πιάσουν καὶ νὰ τοὺς φέρουν ἔμπροσθέν του καὶ νὰ τοὺς ἐξετάσῃ πῶς ἔμειναν ἀπειθεῖς καὶ ἀσφράγιστοι καὶ ἐναντιώνονται τὴν ἐξουσίαν του. Οἱ ὁποῖοι θέλουν τότε τὸν ἐλέγξει μὲ μεγάλην ἀποκοτίαν καὶ θάρρους· τὰς ὁποίας μὴν ὑποφέροντας νὰ ἀκούῃ ὁ ἀντίθεος, θέλει ἀπλώσει ἐπάνω εἰς αὐτοὺς τὰς ἀκαθάρτους χεῖρας του καὶ νὰ τοὺς φονεύσῃ μόνος του. Καὶ νὰ ὑπερπληθυνθῇ ἡ κακία πλέον παρὰ τὸ πρῶτον. Διότι θέλει προστάξῃ τὰ τέκνα του, τὴν πορνείαν, ἀρρενοφθορίαν, φόνον, ἀρπαγὴν, ἀδικίαν καὶ λοιπά, νὰ διπλασιάσουν τὴν κακίαν τους εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ὀρμήσουν κατ' ἐπάνω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁποῦ νὰ ὑπερβοῦν οἱ τότε ἄθροποι τοὺς δαίμονας εἰς τὴν κακίαν. Καὶ μὲ τὸ νὰ ἐξογκωθῇ ἡ φύσις ἀπὸ τὴν φθορὰν καὶ νὰ ἀδυνατίσῃ, θέλει γίνονται τὰ τέκνα των κοντόσωμοι, μαροῖ, ἀδύνατοι, νὰ μὴν ἔχουν ἀνθρώπινον εἶδος, ὥστε νὰ γένῃ μία οὐσία ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων, νὰ ἐνωθοῦν εἰς μίαν ἔνωσιν ἀσωτείας μὲ τοὺς δαίμονας. Καὶ τότε βλέποντας ὁ διάβολος ὅτι ἔγινεν ἡ ἀνθρώπινος φύσις πονηροτέρα ἀπὸ τοὺς δαίμονας εἰς τὴν κακίαν καὶ ἐτελείωσε ὅλην τὴν κακίαν, ὅσιν ἀπὸ πρῶτης ἀρχῆς τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ ἐπεθύμει νὰ τὴν ἰδῇ τελειωμένην, καὶ τότε τὴν ἔφερεν εἰς τέλος ὁ μισάνθρωπος. Καὶ εὐρισκόμενος εἰς τὴν τοιαύτην χαρὰν τῆς ἀπωλείας καὶ παντελοῦς ἀσεβείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, θέλει τοῦ ἔλθει δίστομος ρομφαία ἄνωθεν θεηλάτως. Νὰ τυμπανισθῇ καὶ νὰ ἀπορροφή τὸ ἀκάθαρτόν του πνεῦμα ἀπὸ τὸ μεμολυσμένον του σῶμα. Καὶ ὁ φόνος του θέλει γένει τέλος φόνου, ἀπὸ τὸν πρῶτον φόνον τοῦ Κάιν, ὁποῦ ἐφόνευσε τὸν δίκαιον Ἄβελ. Καὶ ἐνεργεῖται ὁ φθόνος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τότε ἕως τὸ τέλος. Καὶ ὁ Ἀντίχριστος θέλει πληρώσει τὸ τέλος ὅλων τῶν φόνων. Καὶ ὁ μὲν Κάιν

πληθωρικὴ καὶ ἀποτροπαια περιγραφή τῆς κακίας τοῦ Ἀντιχρίστου. Πάντως μπορούμε νὰ ἀναζητήσουμε τὴν κεντρικὴν ἰδέαν στὴν προφητεία τοῦ ὁσίου Νείλου τοῦ Μυροβλήτη.

ἔγινε ἀρχὴ τῶν ὄλων φόνων, καὶ ὁ Ἀντίχριστος θέλει κάμει τὸ τέλος τοῦ φόνου. Νὰ φονευθῆ, καθὼς ἔχει νὰ φονεύσῃ πολλοὺς δικαίους, καὶ τότε θέλουν ξεστριφθοῦν τὰ σύμπαντα οὐρανοῦ καὶ γῆς μετὸν πύρινον κατακλυσμόν. Καὶ νὰ κατεβῆ ὁ δίκαιος κριτὴς νὰ κρίνῃ τὴν ἀνομίαν καὶ νὰ δικαιώσῃ τὴν δικαιοσύνην τῶν δικαίων, νὰ ξεχωρισθοῦν οἱ πονηροὶ ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τὰ ἐρίφια ἀπὸ τῶν προβάτων καὶ νὰ ἀπολάβῃ ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τότε νὰ ἀνακαινισθῆ ἡ σύμπασα κτίσις καὶ νὰ λάβῃ τὸν πρῶτον τῆς στολισμόν, καθὼς ἐκτίσθη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν...» (φ. 137β-139β).

Ὁ συγγραφέας

Τελειώνουμε τὴν παρουσίαση τοῦ ἐρμηνευτικοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα μετὸν περιγραφή τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιχρίστου. Ὡστόσο ἡ περιγραφή αὐτή, ἰδιάζουσα, ἐξαιρετικὰ ἐκτενὴς καὶ μετὰ καλπάζουσα φαντασία, δὲν ἀντανακλᾷ τὴν ἐποχὴ πού ζεῖ ὁ σχολιαστὴς καὶ ἐρμηνευτὴς μας, ἀφοῦ περιγράφει τὴν ἐποχὴ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπικράτειας τῶν μιαιφάνων λαῶν Γῶγ καὶ Μαγῶγ καὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐσχάτου, τοῦ τρίτου, Ἀντιχρίστου. Ἔτσι ὁ συγγραφέας ἀφήνει ἐλεύθερη τὴ φαντασία του κατασκευάζοντας μιὰ πραγματικότητα μετὰ ὑλικά συλημένα ἀπὸ διάφορες παραδόσεις καὶ ἀλλοιωμένα ἢ συμπυκνωμένα σὲ τρόπο πού νὰ προκαλοῦν ὑψίστη ἀπέχθεια καὶ τρόμο στὸν ἀναγνώστη. Πού νὰ δείχνουν πρωτίστως ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἀντιχρίστου θὰ εἶναι ἀσύγκριτα χειρότερη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ ἀσεβοῦς Μωάμεθ καὶ τοῦ δυσσεβοῦς Πάπα. Εἶναι βέβαια καὶ αὐτοὶ ὄργανα τοῦ Σατανᾶ, ἓνα εἶδος ἐνσάρκωσης τοῦ Ἀντιχρίστου, δὲν εἶναι ὅμως ὁ Ἀντίχριστος τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, ὁ ὁποῖος θὰ γνωρίσει οἰκτρὸ θάνατο «ἀπὸ τὴν δίστομον ρομφαίαν ἄνωθεν θεηλάτως».

Στὴν πραγματικότητα ὁ συγγραφέας μας περιγράφει ἐλάχιστα τὴ δικὴ του ἐποχὴ. Καὶ ὅταν τὸ κάνει, ὅλα τὰ ὑλικά του εἶναι δανεισμένα ἀπὸ τὸν Γόρδιο. Φαίνεται μάλιστα νὰ ἀγνοεῖ ὅτι οἱ συνθήκες ζωῆς τῶν χριστιανῶν μέσα σὲ μιὰ πανίσχυρη Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ὕστερ' ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Κρήτης (ἐποχὴ τοῦ Γορδίου) ἦταν πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς δικῆς του ἐποχῆς μέσα σ' ἓνα βασίλειο ἐλληνικὸ ἢ σὲ μιὰ φθίνουσα Τουρκία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ συγγραφέας μας δείχνει ὅτι παρακολουθεῖ ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν πολιτικοδιπλωματικῶν κινήσεων. Τοῦ εἶναι ὅμως δύσκολο νὰ συλλάβῃ «τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων». Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς ἐγκειται ἡ ἀδυναμία του

νά κατανοήσει την πολιτικοστρατιωτική κατάσταση της εποχής του και ή αδυναμία αυτή, μαζί με την απόλυτη έμπιστοσύνη του σε παντός είδους έσχατολογικές παραδόσεις, δικαιολογεί τη μεγάλη σύγχυσή του αναφορικά με τους χρονολογικούς προσδιορισμούς των έσχάτων ήμερών.

Σύγχυση παρατηρείται επίσης σε ό,τι αφορά τα ιστορικά γεγονότα: εκείνα, επί παραδείγματι, που αναφέρονται στη γέννηση και τον θάνατο του Μωάμεθ, τὸ έτος της Έγείρας, τις μουσουλμανικές κατακτήσεις, τις σχέσεις των διαδόχων του Μωάμεθ με τους ιδρυτές της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας, για να περιοριστούμε στην ιστορία του μουσουλμανικού μόνο κόσμου. Ό σχολιαστής μας αναφέρεται σ' ένα πλήθος αναγνώσματα, πολλά από τα όποια και παραθέτει, χωρίς όμως να μπορούμε να καθορίσουμε με ακρίβεια ποια πληροφοριακά στοιχεία προέρχονται από πρώτο χέρι και ποια από δεύτερο ή και τρίτο⁸⁶. Τὸ ίδιο συμβαίνει και με την εποχή του: τους ανθρώπους, τὰ γεγονότα, τις ιδέες, τις έσχατολογικές συντεταγμένες⁸⁷.

Όμως ποιός είναι ο συλλέκτης, αντιγραφέας και σχολιαστής των κειμένων του κώδικα 639 της Έρως Μονής Παντελεήμονος; Ό *Κατάλογος χειρογράφων* του Σπ. Λάμπρου αφήνει να έννοηθεί ότι πρόκειται για τὸν Ι.Π. Σερίφιο, έξ αιτίας ίσως των δυὸ πρώτων, των ποιητικῶν, κειμένων. Τοῦτο όμως αποκλείεται, γιατί παρατηροῦνται αισθητές διαφορές, πρωτίστως χρονολογικές, μεταξύ των έσχατολογικῶν προσδιορισμῶν του σχολιαστή και εκείνων του Σερεφίου, τόσο στις δύο ποιητικές συνθέσεις που αντιγράφονται στο χειρόγραφο όσο και σε μεταγενέστερα έργα του του Σεριφίου⁸⁸. Αισθητές διαφορές παρατηροῦνται επίσης στο θέμα της γλώσσας και του ύφους. Όσο μέτριοι κι αν είναι οί στίχοι του, ὁ Σερίφιος χρησιμοποιεί μιὰ γλώσσα λογίου ανθρώπου τόσο στα πεζὰ όσο

86. Έργα Γενναδίου του Σχολαρίου, του Άλλατίου, τις *Διδαχές των Άποστόλων*, τὸν Νεῖλο τὸν Μυροβλήτη, τὴν *Βυζαντίδα* του Στάνου, έργα του Νεόφυτου Κουσκοκαλυβίτη και των Κολυβάδων, κ.λπ. Βέβαια δὲν έχει διαβάσει τους αστρονόμους και τους διαφωτιστές οὔτε τὸν Θεόφιλο Κάϊρη, τὸν Θεόκλητο Φαρμακίδη και άλλους συγχρόνους του· τις πληροφορίες και τὴν ἀπιπάρθειά του γι' αὐτούς τὰ ἀντλεί από τὸν Σερίφιο.

87. Ίδιαίτερα στην ἀρκετὰ ἐκτενὴ ἐξιστόρηση των ιστορικῶν γεγονότων από τις ἀρχές της Έπανάστασης ὡς τὰ 1850 περίπου (φ. 30α-31α και 34β-40α).

88. Επί παραδείγματι: *Όρασις Σταυροῦ*, Ἀθήνα 1849· *Έξοδος*, Ἀθήνα 1851· *Προφητικὸν διάγγελμα (πανταχοῦ μήνυμα) περὶ των γενικῶν συμβάντων, ἀρχομένων από τὸ τρέχον έτος 1852 μέχρι του 1857*, Ἀθήνα χ.χ. (1852)· *Έλεγχος και συνέχεια των από 1841, 1847, 1848, 1849, 1851 και 1852 ἐκδοθέντων βιβλίων μου, λαλούντων περὶ ὅσων μέλλουσι να γίνουν από τὸ τρέχον έτος 1853 μέχρι τὸ 1857*, Ἀθήνα 1853.

καὶ στὰ ποιητικὰ κείμενά του. Ἀπεναντίας ἡ γλώσσα τοῦ ἀντιγραφέα καὶ σχολιαστῆ μας προδίδει ἄνθρωπο μέτριας μόρφωσης, νοῦ ποὺ συχνὰ ἀδυνατεῖ νὰ συλλάβει τὰ πράγματα, μοναχὸ θρεμμένο μὲ λαϊκὲς δοξασίες καὶ ἐχθρὸ ἄσπονδο τῶν νεωτερικῶν ἰδεῶν καὶ ἐπιστημῶν. Γράφει, ὅπως εἶδαμε, τὸν κώδικα ἀνάμεσα στὰ 1849 καὶ τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ 1853. Συνδέεται τότε μὲ κάποιον σλαβικῆς καταγωγῆς μοναχὸ τῆς Ἱ.Μ. Παντελεήμονος, ὀνόματι Ἀνανία. Ὁ ἴδιος ὀνομάζεται Ἰάκωβος (φ. 31β, 61α), συνοδεύει τὸ ὄνομά του μὲ τὴ δήλωση «ὀρθοδόξου φρονήματος οἰκτρὸς μοναχός» (φ. 61α) καὶ γράφει, διορθώνει ἢ ἀντιγράφει κείμενα «κατ' ἐντολὴν τινός...» (φ.61α), συνήθως τοῦ πρώην Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίου. Ἐπιτίθεται μὲ δριμύτητα κατὰ τοῦ Νεόφυτου τοῦ Καυσοκαλυβίτη καὶ τῶν Κολυβάδων (φ. 57α-61α), ἔχει μάλιστα συνθεμένον κατὰ τῶν νεοφανῶν αἰρέσεῶν τους «βιβλίον ὀλόκληρον εἰς πλάτος καὶ ὁ ποθῶν τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ ἀναγνωσάτω» (φ. 49β)⁸⁹. Ἀσπάζεται χωρὶς δισταγμὸ τίς ἰδέες καὶ τίς ἐλπίδες τοῦ Σεριφίου, ἔστω κι ἂν ἀναγκάζεται συχνὰ νὰ τὸν «διορθώνει». Ἡ ἀνάγνωση τοῦ Σεριφίου τοῦ ἔδωσε ἄλλωστε τὸ ἔναυσμα γιὰ τὸ ἔργο ποὺ ἐπιχειρεῖ μὲ τὸ Ἀνθολόγιό του. Κατέχεται κι αὐτὸς ἀπὸ ἰσχυρὰ ἀντιλατινικὰ καὶ ἀντιτουρκικὰ αἰσθήματα καὶ πιστεύει ἀκράδαντα στὴν ἀνάσταση τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ ἐσχατολογικὴ αὐτὴ τοποθέτησή του τὸν ὠθεῖ νὰ ἐπιχειρήσει μιὰ «παράφρασιν καὶ προσθήκην» τόσο τοῦ Γορδίου ὅσο καὶ τοῦ Ἀγαθάγγελου. Στὸ ἐγχείρημά του αὐτό, χωρὶς νὰ κατορθώνει νὰ δώσει μιὰ σαφῆ εἰκόνα τῆς πολιτικοκοινωνικῆς κατάστασης στὶς παραμονές τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, μαζί μὲ τίς δικές του ἐσχατολογικὲς πεποιθήσεις ἀφήνει νὰ φανοῦν οἱ ἀγωνίες, οἱ ἐλπίδες καὶ οἱ ἰδεολογικὲς συγχύσεις μιᾶς ιδιαίτερα ταραγμένης ἐποχῆς· καὶ σ' αὐτὸ ἔγκειται κυρίως ἡ προσφορά του.

Ποιὸς ὅμως εἶναι, πιὸ συγκεκριμένα, ὁ οἰκτρὸς μοναχὸς Ἰάκωβος, γιὰ τὸν ὁποῖο στὸ χειρόγραφο μας οἱ πληροφορίες εἶναι τόσο πενιχρές; Μετὰ τὴν περιγραφή τῶν Βατοπεδινῶν κωδίκων ἀριθ. 67, *Παράδεισος*, καὶ 68, *Πατερικὸν* (τοῦ ἔτους 1841), ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης δίνει τὸ ἐξῆς σύντομο σημείωμα: «Ὁ μακαρίτης Ἰάκωβος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Θεοδωρήτου Ἰωαννίνων,

89. Πρόκειται ἀναμφισβήτητα γιὰ τὸ ἔργο Ἰακώβου τοῦ Νεασκητιώτου *Ἀπόδειξις περὶ μνημοσύνων, ὅτι πολλὴν τὴν ὠφέλειαν εἰς τὰς ψυχὰς προξενοῦσι, ὅτι οἱ Λουθηρόφρονες μνημόσυνα οὐ δέχονται, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξεφύη παρὰ τοῦ ὁμόφρονος αὐτῶν Νεοφύτου τοῦ ἐξ Ἰουδαίων τὸ μὴ ποιεῖν ἐν Κυριακῇ μνημόσυνα* (Σκήτη Ἁγίας Ἄννης, κώδ. ἀριθ. 4, 9 (σ. 69-78). Βλ. SP. LAMBROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, A, 11 καὶ ΧΑΡ. ΤΖΩΓΑΣ, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις ἐν Ἀγίῳ Ὄρει κατὰ τὸν 17 αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 180.

ὁ συγγραφεὺς τῶν δύο τούτων τόμων ἦν βιβλιογράφος ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (18^ο αἰ.) καὶ ὑπάρχουσι ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰς πλείστας Μονὰς καὶ δὴ ἐν τῇ Σκίτη τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ τῇ Μονῇ Ἁγίου Παύλου ὡς καὶ ἐν τῇ Διονυσίου. Ἦν ἀσκητὴς ἐν τῇ Νέα Σκίτη τοῦ Ἁγίου Παύλου λίαν ἐνάρετος, ὑπερμαχήσας ἐν τῷ περὶ μνημοσύνων ζητήματι τῶν Ἀγιαννανιτῶν καὶ δριμύως ἐπιτεθεὶς κατὰ Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου καὶ Νικοδήμου. Τὰ πλείστα τῶν ἔργων αὐτοῦ ὑπάρχουσι ἐν μεγίστῳ κώδικι (Miscellania) τῆς Σκίτης τῆς Ἁγίας Ἄννης. Ἀπέθανε δὲ περὶ τὸ 1865 ἔτος. Ἐν τοῖς δυοῖς τούτοις τόμοις περιέχονται πλείστα ὅσα ἀνέκδοτα κεφάλαια»⁹⁰. Ὁ παραπάνω «μέγιστος κώδιξ» εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. 4 τῆς Σκίτης τῆς Ἁγίας Ἄννης⁹¹, ὅπου περιλαμβάνεται τὸ *Περὶ Μνημοσύνων* ἔργο του, σὺν ὁποῖο παραπέμπει ὁ Ἰάκωβος⁹². Ἐπομένως ὁ Ἰάκωβος τοῦ κώδ. 4 τῆς Σκίτης τῆς Ἁγίας Ἄννης εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν Ἰάκωβο τοῦ κώδ. 639 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Παντελεήμονος. «Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὑπάρχουσιν εἰς πλείστας ὄσας Μονὰς»⁹³. Ἰδιαίτερα ὁμως, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κώδικες ποὺ μόλις σημειώσαμε, ὀφείλουμε νὰ ἀναφέρουμε τοὺς δυὸ σύμμικτους κώδικες 281⁹⁴ καὶ 282⁹⁵ τῆς Ἱ.Μ. Παντελεήμονος,

90. ΣΩΦΡ. ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, *Συμπλήρωμα ἀγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Μεγίστης Λαύρας*, Paris 1930, σ. 50-51.

91. Ἀποτελούμενος ἀπὸ 739+λδ' σελίδες, φέρει τὸν τίτλο: «*Τόμος ἀπαλλαγῆς τῆς τῶν κακοδόξων πλάνης καλούμενος. Δέλτος ὀρθοδόξου πίστεως ὁμολογίας καὶ βίβλος δογματικῆς πανοπλίας... διαρεθεὶς εἰς τόμους δύο, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐμπεριέχει προτάσεις καὶ ἀντιρροήσεις ὀρθοδόξου φρονήματος, ὁ δὲ δευτέρος βίους ἀγίων ἐν χειρογράφοις σωζομένους ἀνεκδότους συμβάλλοντας εἰς τὴν τοιαύτην πραγματείαν, ἀποδείξεις περὶ τοῦ ἁγίου φωτός, νηπτικά τῶν πτερόνων καὶ διάφορα ἀποφθέγματα καὶ ὑποθέσεις εἰς ἀποτροπὴν ἀσεβείας ἀπάσης. αὐμδ' 1844 ἐν τῷ ἁγιονύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθω».*

92. Βλ. παραπ., ὑποσημ. 88.

93. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ κώδ. ἀρ. 816 (ἔτους 1847, 1848) τῆς Ἱ. Μ. Βατοπεδίου: Ἐκλογὴ τοῦ ἁγίου Καισαρείου «*πονηθεῖσα παρὰ Ἰακώβου μοναχοῦ ἀμονάχου ἐν ἔτει αὐμζ'*» καὶ «*ἀφιερωθεῖσα τῷ πρώτῳ Ἀδριανουπόλεως Γρηγορίῳ τῷ Βυζαντίῳ*». Πόνος τοῦ ἰδίου Ἰακώβου μοναχοῦ εἶναι καὶ τὰ *Προσόμοια εἰς τὴν ἕψησιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ* (Βατοπεδίου 818, σ. 4 ἔξ., τοῦ ἔτους 1844)· ὁ *Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν Νεομάρτυρα Θεόδωρον τὸν Βυζάντιον* (Βατοπεδίου 1028, τοῦ ἔτους 1844)· οἱ *Κανόνες τῶν ἁγίων Εὐθυμίου, Ἀκακίου* «*ποίημα Ἰακώβου μοναχοῦ ἐκ τῆς Νέας Σκίτης*» (Καλύβη Ἰωσαφαίων 139)· ἡ μετάφραση «*εἰς ἀπλήν φράσιν*» ἐπὶ τῶν ἁγίων «*πόνος καὶ σπουδὴ καὶ δαπάνη Ἰακώβου μοναχοῦ ἐν ἔτει 1858 ἐν τῷ ὄρει*».

94. *Βίβλος σὺν Θεῷ Ἀθωνιάς καλουμένη περιέχουσα τὰ ἐν τῷ ὄρει συμβάντα... εἰς τρία μέρη διαρουμένη... πόνος δὲ ὅτι Ἰακώβου οἰκτροῦ ἀμονάχου, ἐν ἔτει 1865 ἐν τῷ ἁγιονύμῳ ὄρει Ἄθω...*

95. *Βίβλος σὺν Θεῷ καλουμένη Ἀθωνιάς ... Νῦν τὸ πρῶτον παρὰ μοναχοῦ Ἰακώβου Ἀγιορείτου συλλεχθεῖσα καὶ συντεθεῖσα... ἐν ἔτει 1855... ἐν Νέα Σκίτη τῆς μονῆς Ἁγίου Παύλου.*

στοὺς ὁποίους ὁ Ἰάκωβος συγκεντρώνει δικά του πονήματα καὶ σημειώματα καθὼς καὶ πλείστα ὅσα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ τοῦ Θεοδώρητου Ἰωαννίνων⁹⁶. Ὁ πρῶτος μάλιστα ἀπ' αὐτούς, στὸ τέλος τῶν τριῶν τόμων στοὺς ὁποίους εἶναι διηρημένος, περιέχει ἓνα παράρτημα μὲ σύντομα κείμενα (σ. 1-32) τῶν ὁποίων ἡ θεματικὴ ἀπασχολεῖ τὸν συγγραφέα μας καὶ στὰ σχόλιά του τοῦ κώδικα 639. Κατὰ τὴ γνώμη μας ὁ οἰκτρὸς μοναχὸς Ἰάκωβος τοῦ κώδικα ποὺ ἐξετάζουμε ἐδῶ εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ ἀνεπιὸς τοῦ Θεοδώρητου Ἰωαννίνων ποὺ σκιαγραφεῖ ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης. Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ποὺ φέρουν τὸ ὄνομά του ὡς συγγραφέα ἢ ἀντιγραφέα, βλέπουμε ὅτι φροντίζει νὰ συγκεντρώσει καὶ νὰ διασώσει τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ τοῦ Θεοδώρητου, ὄχι μόνο τὰ ἀντικολυβικά ἀλλὰ καὶ ὅσα περιέχουν τὶς ἔρευνές του γιὰ τὶς μονές τοῦ Ἁγίου Ὄρους⁹⁷. Ὁ ἴδιος γράφει, σὲ λόγο περὶ ἡ ποιητικὸ, κείμενα κατὰ τῶν Κολυβάδων, βίους ἁγίων καὶ μαρτύρων, κείμενα λειτουργικά (ἀκολουθίες, κανόνες, παρακλήσεις, προσόμοια, κ.λπ). Ἐνδιαφέρεται νὰ συγκεντρώσει κείμενα μὲ περιεχόμενο τόσο ἐσχατολογικὸ ὅσο καὶ πνευματικὸ. Ὅπως δὴποτε ὁ οἰκτρὸς μοναχὸς Ἰάκωβος, παρὰ τὴν περιορισμένη μὲν μορφωσὴν του, συμμετέχει ἐνεργῶς στὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ στὶς ἰδεολογικὰς ζυμώσεις τῆς ἐποχῆς του. Εἶναι δὲ σίγουρο ὅτι μιὰ προσεκτικὴ ἐξέταση ὅλων τῶν χειρογράφων ποὺ φέρουν τὸ ὄνομά του θὰ φέρει στὸ φῶς, ὅπως καὶ ὁ κώδ. 639, πλείστες ὅσες ἄλλες χρήσιμες πληροφορίες τόσο γιὰ τὸ πρόσωπό του ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴν του· γιὰ τὸ κίνημα τῶν Κολυβάδων καὶ γιὰ τὸν Θεοδώρητο, γιὰ τὸ κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ στὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰώνα, γιὰ τὶς ἰδεολογικὰς καὶ ἐσχατολογικὰς ζυμώσεις τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ. Πάντως τὸ γεγονός ὅτι ὁ συλλέκτης, ἀντιγραφέας καὶ συγγραφέας τοῦ κώδ. 639 τῆς Ἱ.Μ. Παντελεήμονος ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰάκωβο τοῦ Ἀγιαννανιώτη, τὸν ἀνεπιὸν καὶ διάδοχον τοῦ Θεοδώρητου Ἰωαννίνων στὴ διαμάχην κατὰ τῶν Κολυβάδων, τὸ γεγονός αὐτὸ δίνει ἰδιαίτερη ἀξία καὶ σημασίαν στὸ ἐν λόγω χειρόγραφο.

96. Γιὰ τὸν Θεοδώρητον βλ. Ε. ΓΕΛΕΩΝ, *Ὁ Ἄθως*, Κωνσταντινούπολις 1885· ΧΑΡ. ΤΖΩΓΑΣ, *Ἡ περὶ μνημοσύνων ἔρις...*, ὁ.π. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques ...*, ὁ.π., σ. 443-452.

97. Α. ARGYRIOU, *Les Exégèses grecques ...*, ὁ.π., σ. 450-451.

[Πίνακας περιεχομένων]

	σελ.	φύλ.
- Προοίμιον με λύσιν άποριών τινών τών περιεχομένων έν τῷ παρόντι τεύχει	1-21	1α-8α
- [᾽Ωδε σημειοῦμεν τοὺς ἀπὸ Κωντινούπολιν εἰς μονήν Βατοπεδίου κομισθέντας ἀριθμούς...]	22	8β
- Ἡ βίβλος Κλιματήρ. Ἀγγελία-Προκήρυξις	1-2	9αβ
- Σύνθεμα Ι. Π. Σεριφίου ἤτοι Λακεδαιμονίου	3-36	10α-26β
- [᾽Ωδε ἡ σοφία ὁ ἔχων νοῦν... Ἐρμηνευτικά ἀριθμῶν]	36-43	26β-30α
- [Περὶ τοῦ χρησιμοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Πῶς ἐκλαμ- βάνεται τὸ Κ στοιχεῖον: Ἰακώβου	43-45	30α-31α
- [᾽Ωδαὶ Σεριφίου α' -ζ'	46-51	32α-34α
- Συνέχεια τῆς βίβλου καὶ διασάφησις	52-63	34β-40α
- [Ἐρμηνεία τί δηλοῖ Σαββατισμός].....	63-66	34β-42α
- Ἔτεροι μαρτυρία προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἀγαθαγγέλου εἰς τὴν λύτρωσιν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν χριστιανῶν	67-96	42α-54β
- [Τοῦ ἁγίου Ταρασίου πατριάρχου Κων/πόλεως, Περὶ τῆς νήσου Ὑδρας. Ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Βιέννας τῆς Αὐστρίας.....	97	55α
- [Σημείωσις περὶ τοῦ σιμωνιακοῦ ἐγκλήματος].....	98	55β
- Περὶ τοῦ δι' ἀστέρων μελανῶν φανησομένου σταυροῦ ὁποῦ λέγει ὁ Σερίφιος.....	99	56α
- [Ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν]	100	56β
- Ἀναβαθμὸς ε' . Ἐπὶ τὸν Κύριον ὁ ἐσχηκῶς.....	101-108	57α-61α
- Σημείωσις τῶν κεκομμένων φύλλων τὰ ὑποκάτωθεν λειπομένων κατὰ φύλλον	α' -δ'	63α-64β
- Σημείωσις στὸ κείμενο τοῦ Γορδίου καὶ ἄλλες διά- φορες.....	δ' -η'	64β-66β
- Μεθοδίου ἐπισκόπου Πατάρων Πρόφθεγμα περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν, ἀντιγραφὲν παρὰ τινος παλαιοῦ χει- ρογράφου. Ὁ βίος αὐτοῦ	1-22	67α-77β
- Προφητεία τοῦ μακαρίου Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ	1-10	81α-84β

- Χρησμός Ταρασίου, πατριάρχου Κων/όλεως.....	11-16	85α-87β
- Χρησμός Ἀλεξάνδρου οἰκουμενικοῦ διδασκάλου χρηματίσαντος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου ἐν ἔτει 600	17-19	88α-89α
- Ἔτερος Λέοντος τοῦ σοφοῦ βασιλέως	19-20	89αβ
- Προφητεῖαι τοῦ Ἱερωνύμου Ἀγαθαγγέλου μὲ παράφρασιν.....	21-48	90α-103β
- Ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῆς ἱερᾶς Ἀποκαλύψεως τοῦ Γορδίου κατὰ παράφρασιν καὶ προσθήκην.....	49-118	104α-139α
- Τοῦ Γορδίου Κατὰ Λατίνων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.....	121-151	140α-154α
- [Πίναξ περιεχομένων].....		- 155α-156α ⁹⁸

⁹⁸ Βάλαμε σὲ δυὸ σῆλξ τὴ διαφορετικὴ ἀρίθμηση τῶν σελίδων. Ὁ ἀρχικὸς Πίνακας εἶναι ἐλλιπής· συμπληρώνεται κάπως ἐδῶ μὲ ὅσα κείμενα εἶναι ἐντὸς []. Ὁ συγγραφέας ὁμως παραπέμπει καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἐσχατολογικὰ κείμενα ἢ καὶ τὰ παραθέτει.